

INNEHÅLL

	03 <i>Politologen Våren 2001</i>
DEBATT	05 Daniel Naurin: <i>Otillbörlig styrning</i>
	12 Per Molander: <i>Elementärt kvalitetsarbete</i>
	16 Daniel Naurin: <i>Inga nyheter</i>
	18 Bo Rothstein: <i>Sakkunniginstitutets legitimitet</i>
	22 Mats Dahlkvist och Maritta Soininen: <i>Vi värnar om sakkunniginstitutet</i>
ESSÄ	25 Shirin Ahlbäck: <i>En konstitutionell revolution</i>
	33 Lena Sommestad: <i>Demografi och politik</i>
LITTERATUR	41 Lars Ilshammar: <i>Castells och hans värld</i>
	46 Jörgen Ödalen: <i>Allt frid och fröjd?</i>
	50 Elin Naurin: <i>Mistrons orsaker</i>
	54 Patrik Hall: <i>Den goda jorden</i>
	<i>Förbundsinformation</i>
	59 Stig Montin: <i>Rapport från förbundets årsmöte</i>
	61 Disputationer år 2000
	64 <i>Medverkande</i>

Politologen ORGAN FÖR STATSSETENSAPLIGA FÖRBUNDET

Redaktörer: Carl Dahlström och Johannes Lindvall

Ansvarig utgivare: Ulf Bjereld

Adress: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Box 711, 405 30 Göteborg

E-post: carl.dahlstrom@pol.gu.se, jl343@cornell.edu

Manus: För obeställt material ansvaras ej.

Endast där så uttryckligen anges är framförda åsikter att betrakta som förbundets.

Politologen är en medlemstidning för medlemmar i Statsvetenskapliga förbundet.

Årsavgift: 150 kronor (heltidsanställda), 100 kronor (övriga)

Postgiro: 723239-0

Statsvetenskapliga förbundets styrelse:

Ulf Bjereld, Göteborg, ordförande

Lennart Bergfeldt, Växjö

Hans Blomkvist, Uppsala

Geoffrey Gooch, Linköping

Cynthia Kite, Umeå

Stig Montin, Örebro

Curt Räftegård, Karlstad

Anders Sannerstedt, Lund

Maritta Soininen, Stockholm

Lena Wängnerud, Göteborg

Ulf Christoffersson, Riksdagen, *allmänrepresentant*

Anders Mellborn, UI, *allmänrepresentant*

Olav Knudsen, Södertörns högskola, *högskolerepresentant*

Stina Hall, Lund, *doktorandrepresentant*

Förbundets adress: Statsvetenskapliga förbundet,

c/o Statsvetenskapliga institutionen, Box 711, 405 30 Göteborg

Hemsida: www.swepsa.org

E-post: info@swepsa.org

Fax: 031-773 45 99

Grafisk form: Pascal Prošek och Martina Friis

Tryck: Grafikerna i Kungälv, Kungälv 2001

Olof Lagercrantz lär en gång ha sagt att Sveriges olycka består i att det »ej är så litet att dess intellektuella tvingas söka sig bortom dess gränser; ej så stort att de kan utveckla någon inre mångfald» (Stefan Jonsson, »En modernist i ankdammen», DN 10/3-01). Kanske är denna formulering tillämplig inte bara på 1960-talets kulturella offentlighet, utan också på 2000-talets svenska statsvetenskap. Det verkade åtminstone Erik Amnå mena, när han i förra numret av *Politologen* försökte väcka debatt om den svenska statsvetenskapens brister och förtjänster. Han tyckte sig se många tillkortakommanden – bland annat varnade han för isolationism (i förhållande till andra ämnen), avsaknad av internationella jämförelser och svagheter i kommunikationen med resten av samhället. Intressant nog har ingen velat anta Amnås utmaning. Har han så fel att hans debattartikel inte ens är värd att kommentera, annat än kollegor emellan? Eller vet vi alla innerst inne att Amnå har en poäng – är det därför ingen bemöter honom?

I *Politologen* gör vi vårt bästa för att inte vara isolationistiska. Lena Sommestad, professor i ekonomisk historia, ger oss i detta nummers essäavdelning en tankeväckande analys av användningsområdet för demografiska data – en datakälla vars politiska betydelse inte minst framgår av utformningen av det nya pensionssystemet. I litteraturavdelningen introducerar historikern Lars Ilshammar sociologen Manuel Castells monumentala arbete om informationssamhället, som trots den uppmärksamhet det väckt världen över passerat nästan helt obemärkt i vårt ämne.

Debattavdelningen är utbyggd i detta nummer av *Politologen*. Daniel Naurin kritiserar ledningen för SNS författningsprojekt. Han anser sig ha blivit utsatt för otillbörliga försök att styra innehållet i det manus han skrivit inom projektet. Per Molander, forskningsledare vid SNS, svarar att Naurins påståenden är grundlösa – vad det handlar om är »elementärt kvalitetsarbete». Bo Rothstein debatterar sakkunniginstitutet och de eventuella hoten mot dess legitimitet med Maritta Soininen och

Mats Dahlkvist. Rothstein anser att Soininen och Dahlkvist, i samband med ett tjänstetillsättningsärende i Uppsala, inte levt upp till de krav som bör ställas på sakkunniga. Soininen och Dahlkvist menar tvärtom att de agerat på ett sätt som stärker förtroendet för sakkunniginstitutet.

Essäavdelningen innehåller förutom Sommestads artikel en uppsats av Shirin Ahlbäck, där hon diskuterar en »konstitutionell revolution» – den nya Riksrevisionen. Förändringarna är på tiden, menar Ahlbäck, men beträffande revisionens framtida ställning är många frågor ännu obesvarade.

I litteraturavdelningen, slutligen, reflekterar Jörgen Ödalen över Brian Barrys omdebatterade bok *Culture and Equality*. Elin Naurin recense- rar Tommy Möllers nya bok om misstron mot politikerna och det poli- tiska systemet, och Patrik Hall anmäler Göran Bergströms och Kristina Boréus metodbok om samhällsvetenskaplig textanalys.

Vårens nummer är ert. Trevlig läsning! **P**

Carl Dablström och Johannes Lindvall

DEBATT Daniel Naurin:

OTILLBÖRLIG STYRNING

Turerna kring ett uppdrag för SNS

När SNS Författningsprojekt lanserades sommaren 1998 hördes en del konspiratoriska kommentarer från vänsterhåll. Projektledningen – Olof Petersson, Per Molander och Birgitta Swedenborg – var alla tidigare medlemmar i Lindbeckkommissionen och det muttrades i några tidningar om risken för att ideologiska hänsyn skulle styra forskningsresultaten. Själv tyckte jag projektidén verkade intressant och givande. Jag tog kontakt med Olof Petersson och erbjöd mig att göra en analys av den statsvetenskapliga intressegruppsforskningen, med fokus på effekter av konstitutionella och institutionella val. Jag fick ett uppskattande svar och fyra månaders finansiering. Att projektledningen tidigare suttit i Lindbeckkommissionen såg jag enbart som positivt. Kommissionen riktade skarp kritik mot de nära band mellan organisationer och stat som präglat svensk politik, en position som varit ovanlig bland svenska statsvetare, och jag såg fram mot att diskutera deras ståndpunkter.

Det fick jag också göra, sedan jag i mitt manus riktat viss kritik mot Lindbeckkommissionens sätt att se på intressegruppers roll i politiken. Tyvärr övergick dessa diskussioner i något som mer liknade förhandlingar om innehållet i texten, förhandlingar som till slut bröt samman. Hur det gick till är en historia som väcker ett antal viktiga principiella frågor som rör förhållandet mellan projektledare och de i projektet anställda forskarna. Därför bör den berättas.

Mitt arbete för författningsprojektet utfördes under hösten 1999. Här finns inte plats att gå in närmare på innehållet i den text som överlämnades till SNS i januari 2000. För den intresserade finns den nu utlagd på SNS hemsida med titeln *Lobbyism, korporatism eller den stängda dörrens politik? Institutionella reformer för och mot organiserade intressen* (www.const.sns.se).

Publiceringsformen var inte överenskommen från början. Kommentarer från de fackexperter som läste manuset under våren 2000 (Gunnar Falkemark och Marie Uhrwing i Göteborg, Jörgen Hermansson och PerOla Öberg i Uppsala, Tommy Möller i Stockholm) var emellertid såpass uppmuntrande att en publicering i bokform blev aktuell. Olof Petersson var också nöjd – »du har verkligen lyckats skapa ett överskådligt mönster i en lång och snårig debatt.»¹ – och meddelade att han skulle »plädera» för en utgivning i bokform. Efter ett möte med förlagsdirektören på SNS, Torgny Wadensjö, som var positiv till texten och ansåg att den kunde lanseras som kursbok, bestämdes utgivning till januari 2001. Nu återstod bara ett formellt publiceringsbeslut i projektledningen.

Enda smolken i glädjebägaren var Birgitta Swedenborgs mycket hårda utfall mot manuset. Det jag hade gjort var inte vad hon hade hoppats på. Analysen var undermålig, metodologiskt svag, byggd på missförstånd och lösa grunder. Ur SNS författningsprojekts synvinkel var studien oanvändbar. Den skulle inte kunna ge projektet »ett rimligt och rättvisande underlag för normativa slutsatser».² Swedenborgs upprördhet beror på att hon är en övertygad anhängare av den ekonomiska public choice-skolan och att »särintressen» utgör roten till mycket ont enligt den forskningstraditionen. Den kombination av avregleringar och strategier för att avskärma politiska beslutsfattare från »påtryckargrupper» som Lindbeckkommissionen pekade ut är enligt Swedenborg den enda rimliga lösningen på särintresseproblematiken.

Mina slutsatser gick inte i den riktningen. I slutkapitlet, där jag tillät mig själv att sätta ner foten i den normativa diskussionen, menade jag att kommissionens grundidé – att stärka allmänintressets försvarare – var god, men att den »stängda dörrens politik» som man föreslog gentemot intressegrupperna var fel metod. Den riskerade, menade jag, att leda till än större snedvridningar och politiska orättvisor. Man skulle förmodligen, såsom Reaganadministrationen, lyckas stänga ute politiskt svaga organisationer, medan de politiskt starka fortfarande skulle få fram sitt budskap.

Jag må ha rätt eller fel i den bedömningen, Swedenborg ansåg hur som helst att det var »trams».³ Dessutom representerade delar av mina resonemang »en syn som vi i 'Lindbeckgruppen' ägnat åtminstone två rapporter åt att komma ifrån!».⁴ Manuset borde inte publiceras som bok utan i rapportformat som »en markering att manuset ifråga inte riktigt håller måttet».⁵ När jag i september lämnade in en ny version av manuset visste jag ännu inte att hennes önskan skulle bli uppfylld ett halvår senare. Hennes röst var inte avgörande i det här läget. Fortfarande var det publicering i bokform som gällde.

Två månader senare, i november 2000, meddelade projektledningen att man hade gjort en ny läsning av texten och kommit fram till att vissa ändringar behövde göras. Ett bakgrundskapitel borde kortas ner, vissa avsnitt borde göras mer »balanserade», mindre polemiska och kategoriska.

Per Molander, den tredje personen i projektledningen, hörde nu för första gången av sig med kommentarer. Han hade gjort en mycket noggrann läsning och bifogade en lista med punkter som han tyckte att jag borde se över. En del av kommentarerna var mycket bra, andra, enligt min uppfattning, diskutabla. Liksom Swedenborg har Molander en stark tro på de lösningar på intressegruppsproblematiken som Lindbeckkommissionen föreslog. Han övertygades inte av den kritik jag

förde fram mot »den stängda dörrens» strategi och föreslog ändringar som i praktiken betydde att jag skulle visa större förståelse för Lindbeckkommissionens hållning.

Vissa av de omarbetningar som föreslogs (främst vad gäller bakgrundskapitlet) stärkte manuset. Jag tackade Molander för den noggranna läsningen, gjorde de ändringar jag ansåg rimliga och tog upp en diskussion med honom över e-post på de punkter där vi hade olika uppfattningar. Vi övertygade inte varandra. Inget i hans svar på kritiken mot Lindbeckkommissionen var nytt för mig.

I december fick jag svar på nytt. Molander var missnöjd med att min omarbetning inte tagit tillräckligt stor hänsyn till hans synpunkter. Eftersom han nu i praktiken hade utslagsröst i projektledningen (Petersson var för publicering i bokform, Swedenborg emot) förstod jag att det inte skulle bli någon bok förrän han gav sitt godkännande. Samtidigt började det gå upp för mig att Molanders synpunkter var något annat än det vi forskare normalt menar med »kommentarer».

Jag gjorde ytterligare ett par mindre modifieringar och skickade tillbaka manuset tillsammans med ett brev, där jag förklarade att jag ansåg att de ändringar jag gjort till följd av Molanders kommentarer gjort att texten blivit bättre men att jag inte övertygats av förslagen till ytterligare ändringar. Jag önskade »förbehålla mig rätten att göra mina egna tolkningar och dra mina egna slutsatser» och uttryckte min oro över att Författningsprojektets trovärdighet skulle kunna ifrågasättas om det visade sig att projektledningen ställde krav på att publikationerna inte skulle avvika allt för mycket från de politiska idéer ledamöterna själva driver i andra sammanhang.⁶

Svaret kom strax före jul. Molander påpekade att han hade lagt ned mycket arbete på min text och förväntade sig en annan attityd ifrån min sida. Jag påminde, menade han, om »en facklig representant som vill komma tillbaka till medlemmarna [statsvetarkollegorna] och rap-

portera att han minsann inte gav sig på någon punkt».7 Nu talade Molander klarspråk. Det jag trodde var kommentarer skulle inte uppfattas som något annat än krav. »Rätta» och »stryk», annars blir det ingen bok! »Jag har inte mer tid att lägga på texten, så betrakta det här som ett slutbud».8

Jag hade således att välja mellan att mot min övertygelse, i strid med mina tolkningar och slutsatser, dämpa kritiken mot Lindbeckkommissionen och inta en mer positiv attityd till deras lösning på intressegruppsproblematiken eller se mitt manus ges ut i den rapportform som Swedenborg förordat. De »rättningar» och strykningar som Molander krävde skulle inte ha tagit mer än ett par timmar att göra. Men de skulle också ha krävt att jag först suddade ut min forskarintegritet. Det blev ingen publicering i bokform på SNS.

Detta vore knappast ett bekymmer för någon annan än mig om det inte vore för de principiella frågor som Molanders hantering av publiceringsbeslutet väcker. Hur bör en projektledare förhålla sig till sina »uppdragstagares» alster? Man läser och kommenterar naturligtvis (och utövar därmed i viss mån informella »påtryckningar»). Redaktionella dispositions- och formaliaingrepp är självklart också legitima.

Men kan man ställa krav på substantiella förändringar i innehållet, kopplade till sanktioner (som till exempel utebliven publicering eller publicering i en mindre betydelsefull form) om de inte efterlevs? Svaret är rimligtvis, i princip, ja. Man måste ha rätt till någon typ av kvalitetsgranskning gentemot uppenbara sakfel, slarv och okritiskt testuggande. Problemet är förstås att avgöra vad som är uppenbara sakfel och att skilja dem från olika legitima verklighetsuppfattningar.

Molander ansåg att jag hade »fel i sak» på ett antal punkter. Mitt påstående att »Ingenting i forskningen tyder på att det civila samhällets organisationer i praktiken kan hållas utanför de politiska institutionerna. Åtminstone inte om man har ambitionen att bedriva en omför-

delande och reglerande politik av den omfattning som har varit vanlig i Västeuropa och USA» var ett exempel.⁹ »Rätta eller ta bort», krävde Molander.¹⁰ Ett annat »sakfel» var min kritik mot Lindbeckkommissionen för att vara otydliga om vilken politisk roll intresseorganisationer bör ha, givet att det inte går att avskaffa deras informella inflytande helt. »Hur lite inflytande man anser att intresseorganisationerna bör ha och i vilka former är oklart», skrev jag.¹¹ »Ta bort», krävde Molander.¹² Det är möjligt att mina bedömningar i detta och liknande fall där Molander tagit fram rödpennan var obegåvade och grundlösa, men det tror jag inte och det är inte heller intressant i det här sammanhanget. Det viktiga är att det uppenbart rör sig om tolkningar och bedömningar där man kan ha olika uppfattningar.

Hur skall en projektledare bära sig åt för att undvika att kvalitetsgranskning av fri forskning slår över i otillbörlig styrning? Det är svårt att ge ett generellt svar, annat än det självklara att man bör vara försiktig när man ställer krav på innehållsliga förändringar. I två fall bör man rimligtvis vara extra försiktig. Det gäller för det första när författaren i kontroversiella frågor drar slutsatser som står i konflikt med projektledarens egna normer och verklighetsföreställningar, för det andra när projektledarens egna publikationer är måltavla för kritik. I sitt formella utlåtande över mitt manus resonerade Jörgen Hermanson på följande vis när det gällde det kapitel som berörde korporatismforskningen: »Här har jag själv svårast att betrakta manuset opartiskt – jag är lite för mycket på hemmaplan – men så vitt jag kan se och bedöma är framställningen också här synnerligen kompetent och insiktsfull.»¹³ Molander valde en annan linje. Istället för att svälja mina »felaktigheter» och säga »OK, Daniel, vi har olika uppfattningar i ett par viktiga frågor, du kan räkna med en kritisk replik i *Ekonomisk Debatt* eller *Politologen*», svarade han med »rätta», »stryk» och »ta bort» (om du vill se manuset utgivet som bok).

SNS är en viktig institution i svensk samhällsvetenskaplig forskning. Den nära kopplingen till näringslivet borde göra det extra angeläget att säkerställa att den forskning man bedriver inte kan misstänkas för dold politisk eller ideologisk styrning. Trovärdigheten borde kräva att företrädare för SNS tar sitt ansvar som forskningsledare på mycket stort allvar. Gränsen mellan kvalitetsgranskning och otillbörlig styrning må vara svår att precisera i förväg, men det kan bli besvärande tydligt när man trampar över den. **P**

NOTER

- 1 E-post från Petersson till Naurin 000317.
- 2 Utlåtande om Naurins uppsats 000414. Bifogat i e-post från Swedenborg till Naurin.
- 3 Utlåtande om Naurins uppsats 000414. Bifogat i e-post från Swedenborg till Naurin.
- 4 E-post från Swedenborg till Molander och Petersson 001213. Bifogat i e-post från Petersson till Naurin 001215.
- 5 E-post från Swedenborg till Molander och Petersson 001213. Bifogat i e-post från Petersson till Naurin 001215.
- 6 E-post från Naurin till Molander.
- 7 E-post från Molander till Naurin 001220.
- 8 Ibid.
- 9 Sid 85 i PDF-versionen av Naurins manus (www.const.sns.se).
- 10 E-post från Molander till Naurin 001220.
- 11 Sid 91 i PDF-versionen av Naurins manus (www.const.sns.se).
- 12 E-post från Molander till Naurin 001220.
- 13 Hermansson 000515: »Utlåtande: Daniel Naurins SNS-manus». Bifogat i e-post från Petersson till Naurin 000515.

Per Molander:

ELEMENTÄRT KVALITETSARBETE

Svar till Daniel Naurin

Daniel Naurin fick i uppdrag att skriva en litteraturöversikt, och den har publicerats på det sätt som ursprungligen överenskoms. Huvudkravet på en litteraturöversikt är att den korrekt återger den litteratur som redovisas. Naurin hävdar att projektledningen på ett otillbörligt sätt försökt styra innehållet. Framför allt skulle detta gälla »bedömningar» i ett antal frågor, bedömningar som han anser att författaren borde få göra på egen hand. Låt mig med några exempel visa vad det egentligen rör sig om och samtidigt illustrera Naurins framställningsteknik.

1. Naurin skriver (s. 85): »Varken Lowi, Sunstein eller Lindbeck-kommissionen hänvisar emellertid till några mer systematiska studier av den här typen av reformer [färre och bredare departement/utskott respektive starkare ställning för finansdepartement/finansutskott] och vilka effekter på intressegruppers inflytande de har.» Jag påpekade att detta åtminstone vad gäller Ekonomikommissionen (EK) är fel och hänvisade till von Hagens studie (1992) av budgetprocessen och departementsorganisationen och till Hall & Grofmans studie (1990) av utskottsorganisationen, vilket Naurin ignorerade. Detta är inte fråga om någon »bedömning»; Naurin far helt enkelt med osanning.

2. I en tidigare version av sin text hävdade Naurin att det saknas forskning som gör det möjligt att avgöra om föreslagna reformer har någon effekt. Jag påpekade det riskabla med en sådan utsaga. Han ändrade då

till »Under arbetet med den här boken har emellertid ingen forskning funnits [...]». Detta är vad Erik Ryding en gång kallade »att luras utan att ljuga». Naurin ersätter sitt tveksamma påstående med en formellt oantastlig formulering som har till uppgift att få läsaren att tro samma sak (nämligen att den aktuella forskningen inte finns). Märkligt nog hävdar han sedan själv (s. 93): »Från korporatismforskningen kan man dra den självklara (sic!) slutsatsen att intressegruppers inflytande ökar när de får sitta med i de beslutande organen» – precis i linje med EK:s slutsats.

3. EK förordade att intressegrupper inte ges direkt representation i beslutande offentliga organ (myndighetsstyrelser, sektorsdomstolar). Detta återger Naurin med att EK vill hålla nämnda grupper utanför »det politiska systemet» eller »den politiska sfären», en hållning han betecknar som »orimlig» (i en tidigare version var den »absurd»). Det är självklart varken möjligt eller önskvärt att hålla intressegrupperna utanför det politiska systemet – varmed de flesta torde avse inte bara institutionerna utan också partier, massmedia och en hel del annat. Den »oklarhet» som Naurin menar sig ha funnit i EK:s position finns bara i hans egen framställning och beror på att han glider mellan begreppen »politikens institutioner», »det politiska systemet» och »politiken». Eftersom vi har haft några replikskiften om detta, är glidningen medveten.

4. Naurin vill driva tesen att en ambitiös fördelningspolitik förutsätter att intressegrupperna ges representation i de offentliga institutionerna. Detta är uppenbarligen fel; man kan åstadkomma en fullständig utjämning av disponibel inkomst med 100 procents inkomstskatt i kombination med ett för alla lika bidrag utan någon som helst inblandning av intressegrupper. I vår skriftväxling medger Naurin detta men vill ändå få läsaren att tro att fördelningspolitisk ambition och traditionella höger/vänster-mönster avgör attityd i intressegruppsfrågan. I sammanfattningen i kapitel 5 skriver han – väl medveten om att sam-

manfattningar ofta är det som lämnar bestående intryck hos läsaren – att solidaritet med svaga grupper förutsätter en öppenhetsstrategi gentemot intressegrupperna, något som vi nyss konstaterade är fel.

5. Naurin har en viss förkärlek för ideologiska förklaringsmodeller. I en tidigare version menade han sig till och med ha etablerat »kausalsamband» mellan ideologier och ståndpunkter i intressegruppsfrågan. Tyvärr urartar sådana analyser ofta till cirkelresonemang; man bestämmer en persons ideologiska position på basis av ståndpunkten i intressegruppsfrågan och finner sedan en korrelation mellan den så härledda positionen och attityden till intressegrupperna. Sådana cirkulära resonemang kan vara effektiva i politiska debatter men saknar naturligtvis vetenskapligt värde.

6. Det finns en stor ekonomisk litteratur som saknas i Naurins översikt – samhällsekonomiska analyser av regleringar, fördelningspolitiska studier med mera. Detta skall inte läggas honom till last; han är statsvetare, och översikten gäller i första hand den statsvetenskapliga litteraturen. Men han missar därmed vägar till normativa slutsatser som faller utanför hans ideologiska perspektiv. Det är ett etablerat faktum att en öppen strategi gentemot intressegrupperna tenderar att leda till låg transparens i den förda politiken. Så har exempelvis jordbrukspolitiken vilat på gränsskydd och snåriga interna regleringar snarare än direktstöd över statsbudgeten. Talrika analyser har visat att de samhällsekonomiska kostnaderna för politiken skulle kunna sänkas, samtidigt som producenterna kompenseras och perversa fördelningspolitiska effekter elimineras. Mot den bakgrunden blir en reform naturlig oavsett om man har sina sympatier till höger eller till vänster, något som illustreras av att den svenska reformen 1990 stöddes av alla riksdagspartier utom Miljöpartiet.

7. Det ideologiska anslaget finns kvar i debattinlägget, där Naurin redan i första meningen vill suggerera läsaren att tro att kontroversen har ideologisk grund. Som framgått handlar det om något annat.

Sammanfattningsvis försöker Naurin genom en kombination av osanning, vilseledande formuleringar, medvetet otydliga begrepp och glidningar i återgivandet av vad forskningen har visat att få läsaren att tro på påståenden utan saklig grund. Att påtala detta och försöka åstadkomma en förändring är inte otillbörlig påverkan utan elementärt kvalitetsarbete. Att Naurin inte förmår skilja mellan dessa båda saker är oroväckande. **P**

Daniel Naurin:

INGA NYHETER

Slutreplik

Om oenigheten mellan mig och Per Molander (PM) hade rört elementära kvalitetsbrister skulle jag ha rättat till dem och manuset hade funnits i bokform nu. Det var emellertid något annat det handlade om. Alla de punkter PM tar upp i sin replik har diskuterats mellan oss tidigare:

1. Varken Hall & Grofman (1990) eller von Hagen (1992) studerar intressegruppers inflytande.

2. Om man har som syfte att pröva ett antal hypoteser mot befintlig forskning, gör ett preciserat urval av forskning som man inledningsvis klargör för läsaren och därefter konstaterar att man inte funnit någon forskning som stöder en av hypoteserna i den litteratur man valt ut – är man då en lurendrejare? (Hypotesen i fråga rör vissa organisationsreformers konsekvenser för gruppens inflytande – inte avskaffandet av korporativa organ, som PM blandar ihop det med.)

3. EK förklarade inte hur separationen mellan stat och organisationer skulle kunna genomföras i praktiken, givet att formellt inflytande (korporatism) kan bytas mot informellt (lobbying, opinionsbildning). Jag kallade detta för en »oklarhet» (se s. 73–75, 85f, 90f i PDF-versionen av rapporten på www.const.sns.se). Det fick jag inte för PM.

4. Vad gäller möjligheterna att genomdriva omfattande välfärds-politiska omfördelningar och regleringar utan att konsultera intresse-

grupper skulle PMs kvalitetsgranskning gå hårt åt den statsvetenskapliga intressegruppsforskningen. Jag har inte utrymme att här bemöta PM i sak men hänvisar gärna till sidorna 17–22 samt 75–80 i rapporten där denna omdebatterade fråga diskuteras.

5. PM anser tydligen att ideologi inte bör användas som oberoende variabel. Det finns inget cirkelresonemang i min tes att ju mer statlig interventionism man önskar desto mer behöver man intressegrupperna (expertkunskap, legitimering, situationsanpassning), ju mindre interventionism man önskar, desto mer problematiska är de (eftersom de eftersträvar »marknadssnedvridningar»). Se kap 2 i rapporten.

6. Om jag hade gjort en analys av den ekonomiska litteraturen i stället för den statsvetenskapliga skulle jag dragit andra slutsatser, menar PM. Hur det relaterar till PMs kvalitetsarbete kan jag inte svara på.

7. Som framgått råkar PMs kvalitetsarbete på alla punkter handla om att framställa EKs slutsatser i bättre dager. Men det kanske är en slump? P

Bo Rothstein:

SAKKUNNIGINSTITUTETS LEGITIMITET

Kritik av ett utlåtande

Att som sakkunnig skriva utlåtanden vid tjänstetillsättningar är ingen tacksam uppgift. Arbetsinsatsen är stor och utbytet minimalt och oftast gör man ett stort antal personer besvikna. Sakkunniginstitutet är emellertid ett centralt skydd för forskningens autonomi och om vi inte förmår upprätthålla dess legitimitet är detta givetvis ett gott skäl för politiker eller byråkrater att ta över tillsättningen av tjänster och utdelningen av forskningsanslag.

Legitimiteten har en extern och en intern sida. Vad gäller den externa legitimiteten måste vi visa för omvärlden att vi har en någorlunda samstämmig bild av vad som är god statsvetenskap och att vi förmår leva upp till de krav på oväld som ställs i Regeringsformen 1:9 – alla som »fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen skall i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttaga saklighet och opartiskhet».

Sakkunniginstitutet har under senare år ifrågasatts kraftigt från politiskt håll. Under sin tid som jämställdhetsminister hävdade Mona Sahlin att män som sakkunniga undermedvetet diskriminerade kvinnliga sökande. Carl Tham använde ännu kraftigare argument i det att han ansåg att män medvetet sysslade med detta slags ämbetsbrott.

Det bör i sammanhanget framhållas att beläggen för Sahlins och Thams ståndpunkter är tveksamma. Två större undersökningar finns. Den mest omfattande – men minst uppmärksammade – undersökningen

utfördes på uppdrag av utbildningsdepartementet. Ulla Riis och Leif Lindberg kunde inte belägga någon diskriminering överhuvudtaget vid tjänstetillsättningar inom universitet och högskolor eller vid tilldelning av anslag från forskningsråden. Kvinnor utgjorde 22 procent av de sökande och 33 procent av dem som fick tjänster (Ds 1996:14). Enligt uppgift från Ulla Riis valde utbildningsdepartementet under Carl Tham att stoppa undan undersökningen under ett drygt halvår, då frågan om de så kallade Thamprofessorerna var som mest känslig. Politiskt inkorrekta forskningsresultat är inte särskilt populära. Den undersökning som väckt mest uppmärksamhet utfördes av medicinerna Agnes Wold och Christine Wennerås. Den visade övertygande på förekomsten av massiv könsdiskriminering vid medicinska forskningsrådets tillsättande av post-doctjänster. Det bör emellertid framhållas att deras studie enbart gällde en typ av tjänster och inom enbart ett ämnesområde.

Sakkunniginstitutets interna legitimitet har att göra med hur vi själva, inom disciplinen, uppfattar dess funktion. Det gäller både de som bedömer och de som bedöms. Många, inklusive undertecknad, har svurit ve och förbannelse över dåliga utlåtanden där det är uppenbart att de sakkunniga enbart ägnat ett förstrött intresse åt ens produktion, eller där man ansett att det förekommit regelrätt mannamån. Det är självklart aldrig roligt att söka en tjänst som man inte får, särskilt inte som vi i Sverige har den rätt unika egenheten att ge dessa utlåtanden offentlighet.

Den interna legitimiteten är avgörande också för den externa. Om vi inte själva tror på det nuvarande systemet för fördelning av tjänster och anslag kommer det omgivande samhället i längden inte att tro på det heller. I så fall rycks en av de viktigaste grunderna för den akademiska friheten bort och vi kommer få en situation där politiker eller tjänstemän fattar de avgörande besluten. Att de sakkunniga sedan två år tillbaka inte längre är ledamöter i de nämnder som har att fatta beslut om anställningar vid universitet och högskolor är ett tidens tecken. Syftet är sanno-

likt att de lokala, politiskt utsedda styrelserna skall kunna köra över ämnessakkunniga om den lokala Rotaryklubben eller kommunledningen så fordrar. Krav på ideologisk korrekthet och på att forskningen kan göras politiskt nyttig har till och med skymtat i HSFRs tjänsteutlysningar.

Att systemet internt uppfattas som rättvist är således avgörande för dess fortbestånd. Rättvisa har, som socialpsykologen Tim Tyler övertygande visat, både en substantiell och en procedurmässig sida. Människor har i allmänhet två olika uppfattningar om vad rättvisa är. Den ena handlar om utfallet och den andra om beslutsprocessen. Tylers forskning visar att de flesta kan acceptera vad de uppfattar som substantiellt tveksamma resultat under förutsättning att de anser sig ha blivit korrekt behandlade.

Jag skall illustrera vad jag menar med ett avskräckande fall, nämligen ett utlåtande av Mats Dahlkvist och Maritta Soininen angående en forskarassistenttjänst vid Uppsala universitet, dagtecknat 00-12-04. Uppdraget var synnerligen krävande med inte mindre än femton sökande. Jag har i detta sammanhang inga invändningar vad gäller Dahlkvist och Soininens omdöme om de främsta kandidaterna. Vad jag vill ifrågasätta är sättet att behandla dem som inte räknas till tätgruppen.

Man har skrivit omfattande redogörelser och motiveringar om de fem man ansåg mest kvalificerade. Problemet är att de tio sökande som inte ansågs kunna komma i fråga för en topplacering avfärdas i en enda mening. De sakkunniga redogör först för sin definition av »vetenskaplig skicklighet» och skriver därefter helt sonika att »efter en analys av de sökande efter dessa kriterier har vi funnit fem som vi bedömer som de främsta». Punkt slut.

Bland de tio som enligt de sakkunniga inte kan komma i fråga finns tre som saknar nödvändiga formella meriter. Beträffande de övriga sju ges över huvud taget inga argument om vad i deras produktion som gör att de inte kan komma i fråga. I sakkunnigutlåtandet återfinns bara

en mycket kort formell beskrivning av deras meriter utan någon argumentation om vad som är bra och mindre bra.

Det finns två problem med detta förfarande. Det ena är att utlåtandet för dessa sju måste uppfattas som illegitimt. Det framgår inte på något sätt varför de inte kan komma i fråga för en placering bland de främsta. Självklart behöver man inte skriva omfattande redogörelser angående dem man inte anser tillräckligt starka, men några motiveringar har de enligt min mening absolut rätt att kräva. I annat fall har de all rätt att anse att deras sak inte blivit korrekt prövad, och att systemet uppvisar svåra brister i processuell rättvisa.

Det andra problemet är rent mänskligt. Jag känner flera av de sökandes produktion rätt väl. Jag vet att de har arbetat mycket hårt under drygt ett decennium för att kvalificera sig för en tjänst som denna. Jag vet också att de är seriösa och ambitiösa personer som ägnat några av de bästa åren av sitt liv åt vårt värv. Att då lyftas bort med en innehållslös mening på detta sätt måste kännas djupt kränkande.

Låt mig också ge en personlig kommentar. Vi som är ansvariga för forskarutbildningen i ämnet gör vad vi kan för att locka in begåvade och ambitiösa unga människor på denna yrkesbana. Man måste emellertid, efter ett utlåtande som detta, ifrågasätta med vilken rätt vi upprätthåller en aktiv rekrytering till forskarutbildningen. De som antas har att räkna med att i framtiden, när de väl står där med sin doktorsexamen, behöva utsättas för detta slags kränkande behandling. Jag måste erkänna att jag inför de doktorander jag ansvarar för känner skam å professionens vägnar.

Med så många sökande har detta varit ett mycket omfattande arbete för de sakkunniga, men de har accepterat uppgiften och måste därför ta ansvar för hur väl de utfört den. Dahlkvist och Soinen har enligt min mening inte levt upp till de krav som bör ställas på sakkunniga. Deras nonchalanta skrivning om de sju de avfärdar bör inte accepteras. **P**

Mats Dahlkvist och Maritta Soininen:

VI VÄRNAR OM SAKKUNNIGINSTITUTET

Svar till Bo Rothstein

Käre Bo, tack för dina synpunkter. Vi kan till vissa delar instämma i det du har att säga, men definitivt inte i allt. Först litet om din bakgrundskildring. För att ge tyngd åt ditt ärende uppmålar du två stora hot. Ministrar ger sig på sakkunnighetsinstitutet. Den lokala Rotaryklubben eller kommunledningen kan tänkas vilja köra över ämnessakkunniga. Faran från dessa hot manar till skärpt vakthållning. Vi håller inte med dig. Vi ser främst andra anledningar till att vara omsorgsfulla om sakkunnighetsinstitutet.

Låt oss först ta ministrarna och jämställdheten. Du kan väl inte på allvar mena att det är ett argument om en utredning har visat att 22 procent av de sökande var kvinnor och att dessa lyckats erövra 33 procent av tjänsterna? Den analysen är för ytlig för att konstatera könsmässig bias i någon riktning. Frågan är hur många tjänster och anslag som dessa kvinnor i kraft av sin kompetens borde fått. De korrekta indikatorerna måste ju vara faktiskt utfall i relation till sakligt sett rimligt utfall, enligt någon sakkunnigs bedömning (t ex din). Dessa kvinnor kanske borde ha fått 44, 22 eller bara 11 procent. Du tycks anse som självklart att universiteten inte skulle kunna vara präglade av traditioner och estetiker med könsmässig *bias*. I dessa svåra frågor menar vi att du, liksom vi alla, borde visa större allvar och ödmjukhet än att relatera till ytliga debatter och lättköpta statistiska resultat.

Så Rotary-klubben och kommunledningen. Vi kan inte förstå vad som skulle få professorer som sitter i rekryteringskommittéer – dig, till exempel – att hysa andra åsikter i vetenskapliga bedömningsfrågor än dem de vanligtvis hyser, bara för att de sakkunniga numera saknar rösträtt. De fakultetsorgan som vi har mött kommer aldrig att bli redskap för vare sig Rotary-klubbar eller kommunledningar.

Att de ämnessakkunniga endast har yttranderätt kan till och med bli till fördel för den vetenskapliga argumentationen. Den nya ordningen renodlar rollfördelningen gentemot det rekryterande universitetets organ. De sakkunniga står friare. Vi hävdade till exempel att frågan om jämställdhetslagens tillämpning var rekryteringskommitténs ansvar och inte vårt. Hade vi som förr suttit som ledamöter hade vi varit tvungna att ta ställning i denna utomvetenskapliga fråga. Det är också vår uppfattning att tjänsteförslagsnämnderna traditionellt varit för passiva, och att den nya ordningen underlättar en mer aktiv och ansvarstagande roll. Dels när de sakkunniga verkar argumentera osakligt. Dels när vetenskaplig skicklighet skall vägas mot pedagogisk lämplighet eller förmåga att utföra tjänsten väl.

Nej, omsorgen om sakkunnighetsinstitutet kräver att vi fokuserar problemet med negativa omdömen (som du själv tydligen lidit av) och som extensivt måste sättas på pränt när antalet sökande är stort. Ditt förslag är att man av utrymmesskäl skall nöja sig med kortfattade skrivningar för att peka på de brister som gör att vissa förs åt sidan. Vi menar att det förfarandet varken är rättvist eller rättvisande. Särskilt det som du råkat ut för, att de negativa formuleringarna blir orättvisa, ligger nära till hands.

Det är naturligtvis inga direkta fel på de sju som vi fört åt sidan. De är behöriga sökande som skulle kunnat få tjänsten om konkurrensen varit en annan. Men de fem utvaldas forskning har högre kvalitet, substantiellt och metodiskt. Några av de fem är utomordentligt skick-

liga forskare. Att jämföras med dem är inte särskilt rättvist. Och ser man inte upp blir de relativa omdömena inte heller rättvisande. Våra bedömningar av de sju som fördes åt sidan kunde naturligtvis upprepas i fall efter fall: »...visserligen habilt utförd, men inom ett område som inte är lika centralt för ämnets utveckling som de fem...», »...ett viktigt område men den teoretiska insiktsfullheten är inte så hög som de fem...», »...graden av metodiskt nytänkande är inte lika högt som hos de fem...». Detta är ju i sak inget annat än att mer utbroderat säga att de fem är skickligare, enligt vår bedömning.

Det vi ville undvika var att i onödan behöva lägga på »de sju» jämförande negativa formuleringar som riskerar att klibba fast och hänga med i de påståenden, viskningar och rop som vår akademiska undergrund är så full av. På goda grunder (empirisk erfarenhet) kan man tänka sig att våra relativa bedömningar i den kollektiva minnesbanken omformuleras till absoluta bedömningar av typen: »Ja X är ju inte så metodiskt säker...», »Y är ju inte så teoretiskt insiktsfull...», »Z är ju inte så originell... det framhålls ju av Dahlkvist och Soininen», etc. Vårt system bygger på att man inte skall betygsättas utan bedömas ånyo vid varje nytt tillfälle. Det du framhåller, att man bör yttra sig om samtliga, är principiellt sett kanske det bästa. Men ibland kan det bästa bli det godas fiende. Mot denna bakgrund menar vi att vårt förfarande inte bara är rimligt utan också till fördel för sakkunnighetsinstitutet. Man undviker anhopningar av negativa skrivningar som riskerar att få vidare konsekvenser än att motivera rangordningen vid ett speciellt tillfälle.

Vid rekryteringskommitténs sammanträde diskuterades uttryckligen om det var acceptabelt att föra de sju åt sidan på det sätt som vi gjorde. Vi erbjöd oss att komplettera yttrandet på den punkten, men det ansågs inte nödvändigt. Nämnden framhöll att vårt yttrande, omfattande 18 sidor, framstod som osedvanligt väl genomarbetat och detaljerat. **P**

ESSÄ Shirin Ahlbäck:

EN KONSTITUTIONELL REVOLUTION

Den nya revisionsmyndigheten

I mitten av december 2000 antog riksdagen Riksdagsstyrelsens förslag om inrättandet av en oberoende statlig revision i Sverige. Dagens två revisionsorgan – Riksrevisionsverket (RRV) och Riksdagens revisorer – kommer år 2003 att ersättas av en sammanhållen revisionsmyndighet som ska sortera under riksdagen.¹ Beslutet representerar inget mindre än en konstitutionell revolution.

Förutsättningarna för vår svenska demokratimodell har förändrats. Modellen baseras bland annat på förekomsten av starka partier och organisationer, vilka är tänkta att fungera som länkar mellan stat och medborgare. Men partierna och organisationerna har förlorat mark och väljarna har blivit allt mer rörliga, samtidigt som misstron mot politiker och traditionella demokratiska institutioner ökat. Det politiska systemets legitimitet byggde tidigare på idén om att ansvarighet tillförsäkrades genom kontroll *ex ante*, det vill säga att medborgarna kontrollerade politikens agenda och genomförande i förväg genom framförallt de allmänna valen. Denna förutsättning har urholkats i och med att länken mellan väljare och valda blivit svagare (mindre stabil). Därtill kommer – inte minst – att den offentliga verksamhetens volym ökat kraftigt vilket gör den mer svåröverskådlig. Sammantaget har dessa nya villkor förskjutit fokus för behovet av kontroll från förhands- till efterhandsgranskning. De politiska institutionerna för granskning och efterhands-

kontroll har därmed även i parlamentariska stater blivit av mer centralt intresse i demokratidiskussionen, och det är i denna inramning som frågan om den statliga revisionens roll och ställning blir brännande.

Om vi blickar bakåt ser vi dock att den principiella diskussionen om granskarnas roll i vårt styrelseskick har lyst med sin frånvaro. Resultatet är att vi i Sverige i modern tid har levt med en revisionsordning som snarare bygger på oreflekterade enskilda beslut än på ett principiellt ställningstagande av våra folkvalda. Den statliga revisionen har således kommit att utgöras av en resursmässigt svag men grundlagsreglerad riksdagsrevision bestående av valda politiker, och en resursstarkare men konstitutionellt svagt förankrad revision under regeringen. Givet avsaknaden av principiell diskussion och helhetsgrepp kan man hårdraget uttrycka det som att den nuvarande revisionsordningen utgör en blandning av konstitutionellt arvegods (Riksdagens revisorer) och en stabsmyndighets pragmatiska orientering mot att verka som högsta revisionsorgan (RRV). Mot denna bakgrund måste riksdagens beslut om en nyordning för den statliga revisionen ses som ett välbehövligt trendbrott. Man har dels tagit ett ordentligt helhetsgrepp på frågan om hur den statliga revisionen bör utformas för att kunna fullgöra sitt uppdrag i vårt styrelseskick, dels har de folkvalda själva preciserat förutsättningarna – såväl de författnings- som förvaltningsmässiga – för den nya institutionen.

REVISIONENS ROLL

Revisionen ska på eget initiativ ägna sig åt återkommande och närgående granskning av hela statsförvaltningen. Riksdagens revisorers och Riksrevisionsverket förvaltningsrevisionella granskningar är således de enda exemplen på institutionaliserade och regelbundet återkommande efterkontroller av hur statsförvaltningen sköter sitt verkställande arbete. När vi talar om till exempel förvaltningsrevision (även kallad ef-

fektivitetsrevision) rör det sig alltså om ett kunskapsförmedlande uppdrag, där revisionsorganen saknar egna möjligheter att utfärda sanktioner mot myndigheter som inte sköter sitt uppdrag. Att producera och förmedla kunskap om hur förvaltningen sköter sina uppgifter är emellertid för den sittande politiska majoriteten i slutändan inget politiskt neutralt företag, eftersom det för de styrandes politiska trovärdighet inte är ovidkommande om den förda politiken framställs som en framgång eller ett misslyckande. I sitt arbete balanserar således även opolitiska granskare på en knivsegg; deras rapporter kommer antingen att bekräfta det politiska ledarskapets duglighet eller blottlägga dess politiska misslyckanden. Sanningssägande i det politiska systemet kräver därmed osårbarhet i det granskande arbetet och frågan är då i vilken utsträckning granskarna utan ängsliga sidoblickar på de politiska högkvarteren kan ta fram verklighetsbeskrivningar som innehåller såväl ris som ros. För att revisionsrapporterna av allmänheten ska uppfattas som tillförlitliga – det vill säga inte styrda av politiska hänsyn – krävs helt enkelt institutionella arrangemang som tillförsäkrar revisorerna ett sådant oberoende.

Hittills har det inte stått att finna någon fullödig debatt om oberoendets betydelse i Sverige. Ändå har såväl politikerna som revisionsorganen själva velat framställa revisionen som oproblematiskt oberoende, vilket i och för sig är föga förvånande eftersom alternativet för revisionsorganen hade varit att erkänna att deras verksamhet varit ideologiproducerande. Men som insikten bakom det senaste riksdagsbeslutet vittnar om räcker det inte med att uttala fromma förhoppningar om att revisionsverksamheten bedrivs oberoende – det hela rör sig om något mer än en perifer teknikalitet. Ytterst handlar det om vilka garantier som granskarna av den verkställande makten har att arbeta under. Granskarna måste ges möjlighet att leverera kritik utan att för den skull riskera att bita den hand som föder dem.

OBEROENDETS BETYDELSE

Oberoendet ska här förstås som att granskarna utan politiska påtryckningar själva ska kunna välja granskningsobjekt, självständigt bedriva granskningen och slutligen obundet formulera vad man kommit fram till.² Självständighet är helt enkelt avgörande för granskningens trovärdighet. Det väsentliga i detta sammanhang är att revisionen inte ges någon beslutandemakt; det åligger inte revisorerna att utfärda sanktioner i den händelse ineffektivitet eller fel påträffats i granskningen. Denna beslutandemakt åligger idag – och kommer även fortsättningsvis att åligger – de folkvalda. Det är upp till folkets företrädare att bedöma om granskningsresultaten bör föranleda någon åtgärd eller ej, och det ska oavsett vilket motiveras offentligen.

Det är med denna precisering av oberoendet missvisande att jämställa denna typ av verksamhet med maktindelning – någon beslutsmakt eller överprövningsrätt tillkommer ju inte revisorerna. Kravet på oberoende i granskningsarbetet innebär således inte att revisionens ställning skulle vara jämförbar med en författningsdomstol, vilket felaktigt har anförts i debatten. Ett oberoende revisionsverks uppdrag ligger i »informationsgivningen». Revisionsorganet ges inga egna möjligheter att utfärda sanktioner om revisorerna finner brister i myndigheternas hantering av något politiskt program. Uppgiften består i att självständigt granska offentlig verksamhet och tillhandahålla politiker och medborgare underlag. Det ligger sedan på politikernas bord att bedöma om eventuella åtgärder krävs, ett arbetssätt som är väl förenligt med den parlamentariska demokratins idé om folksuveränitet. Revisionen tillåts således inte att utom räckhåll för de folkvalda agera som en stat i staten. Oberoendet i revisions-sammanhang står därmed inte heller för samma sak som en självständig riksbank. Vad gäller Riksbanken har ju riksdag och regering avhändert sig beslutsmakt på ett pre-

ciserat politikområde. Ser man revisionen som en viktig politisk institution för att få fram kunskap om sakernas tillstånd i förvaltningen, är det snarare det oberoende annan kunskapsproducerande verksamhet kräver som avses när revisionsfrågan diskuteras – jämförelsen med forskningens frihet ligger nära till hands.

För att faktiska förutsättningar för en oberoende revision ska råda krävs emellertid institutionella arrangemang som säkerställer konstitutionellt skydd, tillräckliga resurser och anställningstrygghet för ledningen. Så har hittills inte varit fallet i den svenska modellen. RRVs – vårt största revisionsorgan – verksamhet är exempelvis inte reglerad i grundlag, ett förhållande som inte enbart skiljer RRV från riksdagsrevisorerna utan även utgör ett undantag bland medlemsländerna i den Europeiska unionen. Denna institutionella otrygghet har medfört att RRV årligen måste underordna sig en budgetprövning hos Finansdepartementet, och departementet har med ett pennstreck kunnat förändra förutsättningarna för RRV. Detta är ett inbyggt beroendeförhållande och ett osäkerhetsmoment som kan verka förödande för en granskare. Verket kan under ekonomiskt svåra tider mycket väl få se sin verksamhet kraftigt nedsuren eller ändrad. Ytterligare ett problem med en sådan konstruktion är att RRV varit tvunget att underordna sig även outtalade resultatkrav från regeringskansliet.³ Vad gäller ledningens anställningstrygghet kan turlerna kring generaldirektör Inga-Britt Ahlenius förordnande under sommaren och hösten 1999 inte ha undgått någon. När det hettade till som värst mellan finansministern och RRVs generaldirektör framkom det tydligt att förespeglingen om RRV som det oberoende revisionsorganet i vårt styrelseskick har varit en produkt av regeringskansliets retorik (se myndighetsinstruktionen) och RRVs önsketänkande.

Riksdagens revisorer är visserligen grundlagsskyddade, men revisorerna lider i oberoendesammanhang av att de är partipolitiker och att

revisionsrapporterna i värsta fall framarbetas utifrån sedvanliga partipolitiska hänsyn. Riksdagsrevisorerna har emellertid i stor utsträckning eftersträvat enighet kring sina rapporter, men i de fall rapporterna översänts till berört utskott för riksdagsbehandling har den parlamentariska logiken mellan majoritet och opposition ändå slagit igenom. Ett huvudproblem har också varit att riksdagen uppvisat ett förbluffande ointresse för det egna revisionsorganets arbete.⁴

DEN NYA REVISIONEN

Revisionsfrågan har stötts och blötts i mer än ett decennium, men det har aldrig gått att samla en riksdagsmajoritet bakom något enskilt förslag. Utredning har lagts till utredning, och det var väl många som inte hoppades för mycket av den senast tillsatta utredningen, Riksdagskommittén. Vägen fram från Riksdagskommitténs förslag till riksdagens beslut var inte problemfri, eftersom Socialdemokraterna in i det sista motsatte sig kommitténs och därmed Riksdagsstyrelsens förslag.⁵ Det visar sig emellertid att man på upploppet från regeringspartiets håll var villiga att kompromissa. I debatten anfördes bland annat det önskvärda i bred uppslutning i frågor av författningspolitisk karaktär.⁶ Min iakttagelse är att förslaget – och sedermera riksdagsbeslutet – representerar något nytt vad gäller beredskapen och därmed förmågan att resonera principiellt kring frågor om institutioners utformande. Här har man utifrån en principiell diskussion förändrat en central politisk institution, utan att för den skull ha varit alltför fastlåst i gamla banor. Det påfallande är att detta också är gjort med en i sammanhanget ovanligt hög precisionsgrad – den nya institutionens arbetsbetingelser är i flera avseenden specifikt övervägda av våra folkvalda. Av de politiska partierna har alltså krävts ett nytt sätt att tänka och arbeta som på sina ställen säkerligen inte varit lättrövat.

I korthet kan riksdagens beslut om en ny statlig revision sammanfattas med att vi i Sverige från det första halvåret 2003 kommer att få en sammanhållen revisionsmyndighet under riksdagen, Riksrevisionen, med ansvar för den statliga redovisnings- och effektivitetsrevisionen. I beslutet ligger även att verksamheten ska regleras i regeringsformen, varför revisionen kommer att få det konstitutionella skydd verksamheten kräver. Konstitutionsutskottet föreslår i några avseenden andra lösningar än de Riksdagskommittén föreslagit. Bland annat förordas att styrelsen för den nya revisionsmyndigheten under riksdagen ska ha en sådan sammansättning att samtliga riksdagspartier kan representeras med ordinarie ledamöter. Vidare föreslår utskottet att den nya revisionsmyndigheten under riksdagen ska ledas av tre personer i stället för av en enda riksrevisor. Dessa riksrevisorer väljs av riksdagen efter förslag av Konstitutionsutskottet, och mandatperioden ska vara sex eller sju år utan möjlighet till omval. Riksdagen uttrycker särskilt att den nya revisionsmyndigheten ska uppfylla vedertagna kriterier för oberoende, det vill säga revisionsorganets fria beslutanderätt i fråga om val av granskningsobjekt, val av granskningsmetod och revisionens slutsatser.⁷ Riksdagen uppdrog åt regeringen att tillsätta en så kallad organisationskommitté med uppgift att vidta de förberedande åtgärder som krävs för att en ny statlig revisionsmyndighet ska kunna bildas under första halvåret 2003.⁸

Är frågan om den statliga revisionens roll och arbete färdigbevakad i och med detta konstitutionellt banbrytande beslut? Ska vi som statsvetare uppfatta revisionsfrågan som en gång för alla besvarad? Knappast. Även fortsättningsvis kommer det finnas frågor som måste bli föremål för vår uppmärksamhet. Det är en öppen fråga hur förhållandet mellan de folkvalda i Riksrevisionens styrelse och de tre riksrevisorerna kommer att avlöpa. Även den interna arbets- och ansvarsfördelningen mellan de tre riksrevisorerna kommer att ha betydelse för hur väl den nya

revisionsmyndigheten kommer att fungera. Hur det hela faller ut får framtiden utvisa. P

NOTER

1 1999/2000:RS1, 2000/01:KU8, rskr 2000/01:116–119. Till grund för Riksdagsstyrelsens förslag låg Riksdagskommitténs rapport, 2000-06-13.

2 Se Ahlbäck (1999), s. 94 där jag kallar detta för »det revisionella oberoendets kärna».

3 Ahlbäck (1999), s. 267 ff.

4 Ahlbäck (1999), s. 273 ff.

5 Se reservation i Riksdagskommitténs rapport, 2000-06-13 och i 1999/2000:RS1 samt avvikande mening i 2000/01:FiU2y.

6 Prot. 2000/01:47, 18 §.

7 Se 2000/01:KU8 för en återgivning av hela beslutet i dess detaljer.

8 Kommittédirektiv 2001:3.

REFERENSER

AHLBÄCK, SHIRIN (1999), *Att kontrollera staten. Den statliga revisionens roll i den parlamentariska demokratin*, Uppsala: University Publications from Uppsala.

Konstitutionsutskottets betänkande 2000/01:KU8 *Riksdagen och den statliga revisionen*.

Riksdagskommitténs rapport Riksdagen och den statliga revisionen 2000-06-13.

Riksdagsstyrelsens förslag 1999/2000:RS1 Riksdagen och den statliga revisionen.

Riksdagsprotokoll 2000/01:47 och 2000/01:48.

Riksdagskrivelse 2000/01:116–119.

Lena Sommestad:

DEMOGRAFI OCH POLITIK

En ekonomisk-historisk reflektion

1990-talet innebar ett genombrott för demografiska förklaringar i ekonomisk-historisk forskning. 1998 visade David E Bloom och Jeffrey G Williamsson i en banbrytande artikel att förändringar i åldersstrukturen är en huvudförklaring till de senaste decenniernas dynamiska ekonomiska utveckling i Östasien. Genom snabbt fallande födelsetal har nationer som Korea, Singapore och Malaysia fått en ökad andel produktiva vuxna i sin befolkning, och detta har genererat en snabb ekonomisk tillväxt.¹ Studier av Sverige och övriga OECD-länder bekräftar deras analys. Tillväxten i OECD-länderna har under efterkrigstiden varit snabbast när andelen medelålders har varit hög.² Dessutom påverkar åldersstrukturen andra aspekter av ekonomin, som inflation och sparande. Sammantaget framträder bilden av demografin som en mäktig kraft bakom ekonomisk förändring.³

Genombrottet för demografiskt baserad analys ställer samhällsforskningen inför spännande utmaningar. Om demografin är en så stark förändringskraft, hur har den hanterats politiskt? Och hur påverkas politiska processer av förändringar i demografin?

För många samhällsvetare är det ovant att analysera demografiska förlopp. Under senare år har andra förklaringsperspektiv dominerat. Framträdande forskare som Robert Putnam, Theda Skocpol och Dou-

glass North har framhävt institutionernas betydelse, medan den demografiska utvecklingen har tonats ner eller inte analyserats alls.

Syftet med den här essän är att ge en introduktion till den nya forskningen om ålderseffekter på ekonomisk utveckling och att stimulera till diskussion om hur denna forskning kan berika studiet av politik – i synnerhet välfärdspolitik. Ansatsen är explorativ. Ännu saknas en utvecklad diskussion på området.

DEMOGRAFI OCH EKONOMISK UTVECKLING⁴

För att förstå vad skillnader i åldersstruktur kan betyda måste vi ta vår utgångspunkt i den historiska utvecklingen. Tydligast framträder nämligen samspelet mellan demografi och samhällsförändring i de åldersförskjutningar, som följer på den demografiska transitionen.

Den demografiska transitionen är ett övergångsskede, som innebär att ett land går från en situation med höga dödstal och höga födelsetal till en situation med låga dödstal och låga födelsetal. Först faller dödstalen, främst bland spädbarn. Resultatet blir en snabbt växande befolkning. När även födelsetalen börjar falla, bromsas befolkningstillväxten. I Sverige inleddes den demografiska transitionen med fallande dödstal på 1820-talet. Födelsetalens nedgång började omkring 1870.

Att den demografiska transitionen påverkar befolkningstillväxten är välkänt. Mer sällan uppmärksammas att transitionen också har dramatiska effekter på en befolknings ålderssammansättning. Den demografiska transitionen genererar en ålderstransition. I en befolkningspyramid kan vi följa ålderstransitionen som en vågrörelse, från botten och uppåt. Först blir basen allt bredare, i takt med att fler barn överlever. När sedan födelsetalen börjar falla, smalnar pyramidens bas av. Istället rör sig en utbuktning uppåt, med de största kohorterna först i ungdomsåldrarna, senare i medelåldern, och till sist bland de äldsta.

Till slut kan en befolknings åldrande resultera i att befolkningspyramiden vänds upp och ner.

Ålderstransitionen är en utdragen process, som har pågått i Sverige och övriga västvärlden från tidigt 1800-tal fram till idag. Under 1900-talet påbörjades ålderstransitionen också i Asien, Afrika, och Latinamerika. Vad kännetecknar då ekonomier i olika skeden av ålderstransitionen? En skissartad sammanfattning ger följande bild:

Barnfasen, som präglade Sverige under perioden 1820–1920, kännetecknas framförallt av fattigdom. Barnrika ekonomier har en hög försörjningskvot och låg – ibland till och med negativ – ekonomisk tillväxt. Barnarbete är vanligt. Idag återfinns barnrika länder framförallt i Afrika söder om Sahara, där andelen barn i allmänhet överstiger 40 procent.

Ungdomsfasen, då gruppen unga vuxna expanderar, är en mer dynamisk – men också socialt explosiv – period. Med en växande, vuxen arbetsstyrka ökar efterfrågan på infrastruktur och bostäder, marknaderna vidgas, produktiviteten ökar och förutsättningar skapas för industrialisering. Inkomstskillnaderna tenderar att öka, och överflödet av ung arbetskraft driver fram urbanisering och emigration. I Sverige varade ungdomsfasen från 1840-talet fram till mellankrigstiden. De flesta regioner i världen befinner sig idag i ungdomsfasen eller är just på väg ut ur den. I Kina, till exempel, växte ungdomsgruppen starkt från 1965 till 1995.

Mer stabila ekonomiska förhållanden råder under medelåldersfasen. Det främsta kännetecknet för denna period är en uthållig och hög ekonomisk tillväxt. Med färre barn att försörja, och fortfarande små kohorter av äldre, skapas ett unikt gynnsamt försörjningsläge. I Sverige inleddes tillväxten i medelålders på 1870-talet och nådde en höjdpunkt under 1950- och 1960-talen. Även övriga länder i västvärlden, liksom – med viss fördröjning – Japan, präglades under efterkrigstiden av tillväxt i den medelålders befolkningen, i kombination med snabb ekonomisk tillväxt.

Äldrefasen, slutligen, som är ett sent 1900-talsfenomen både i Sverige och övriga industriländer, kännetecknas främst av avtagande ekonomisk tillväxt. Växande offentliga utgifter och budgetunderskott är andra typiska drag. Med en tyngre försörjningsbörda bryts den gynnsamma ekonomiska utveckling som präglar medelåldersfasen.

DEMOGRAFI OCH VÄLFÄRDSPOLITIK

En naturlig utgångspunkt för en diskussion om demografi och politik är välfärdsstaternas utveckling. Eftersom människors försörjningssituation är starkt beroende av befolkningsstrukturen är det rimligt att tänka sig att nationell välfärdspolitik präglas av de specifika demografiska utmaningar som medborgare och politiker ställs inför under ålderstransitionen.

Sådana förklaringsperspektiv har också lanserats inom den komparativa välfärdsstatsforskningen. Jag har själv pläderat för att förekomsten av demografiska utmaningar, i form av emigration, fallande födelsetal och åldrande, är en viktig förklaring till att Sverige tidigt utvecklade en universell och starkt interventionistisk välfärdsstat. Försörjningsvillkoren i Sverige skilde sig radikalt från situationen i till exempel det liberala USA, där invandring i kombination med en gynnsam åldersstruktur skapade förutsättningar för privata välfärdslösningar.⁵

En viktig insikt i den institutionellt orienterade välfärdsforskningen är att så kallade formativa moment växlar med mer stabila perioder, då tidigare politiska beslut bidrar till att strukturera efterföljande reformer.⁶ Jag vill hävda att demografiska utmaningar utgör en viktig förklaring till formativa moment, och att den svenska välfärdsstaten har påverkats i särskilt hög grad av två sådana utmaningar: dels Amerikaemigration, dels mellankrigstidens dramatiskt fallande födelsetal - »krisen i befolkningsfrågan».⁷

Ett konkret exempel på ett formativt moment, i kölvattnet på emigrationen, är pensionsreformen 1913. I Sverige infördes 1913 ett generellt, statligt pensionssystem, som för sin tid var unikt. En bidragande orsak till pensionssystemets utformning var att Sverige vid denna tid, på grund av emigrationen, hade världens äldsta befolkning. Det växande antalet åldringar var ett problem särskilt för landsbygdskommunerna, som krävde statliga åtgärder som avlastade den lokala fattigvården. Enligt Per-Gunnar Edebalk utgör pensionsreformen 1913 utgångspunkten för det svenska socialförsäkringssystemet, så som det kom att utformas under de följande decennierna. Demografiska förhållanden under ett tidigt skede av den svenska välfärdsstatens formering bidrog alltså till att institutionalisera ett av den svenska modellens särdrag: universalismen.⁸

VÄLFÄRDSPOLITIK INFÖR 2000-TALET

Om vi betraktar den svenska välfärdspolitiken över en längre historisk period, kan vi se hur systemen initierats och vidareutvecklats under radikalt olikartade demografiska regimer. När den moderna välfärdspolitiken tog form, kring sekelskiftet, dominerades befolkningen av barn och ungdom. Efter andra världskriget, den svenska modellens guldålder, var situationen en helt annan. Nu hade tillväxten av medelålders skapat unika förutsättningar för ekonomisk tillväxt och stabilt institutionsbyggande. 1970-talets expansion av den offentliga sektorn, i form av daghem, äldreomsorg och sjukvård, skedde i skuggan av befolkningens åldrande. Idag står Sverige, liksom övriga Europa, inför en fortsatt åldrandeprocess, och många varnar för en framtid med stagnerande ekonomisk tillväxt och statsfinansiella problem.⁹ Hur ska den utmaningen hanteras?

Den komparativa välfärdsstatsforskningen lär oss att dagens välfärdsstater har tagit form både genom politisk mobilisering bland breda

medborgargrupper, och genom centralt initierade åtgärder i syfte att värna långsiktiga nationella intressen. Den medborgerliga mobiliseringen har varit tydligast när det gäller reformer som direkt påverkar den egna försörjningssituationen, till exempel pensioner. Här har också genomslaget för reformerna varit brett, över olika välfärdsstatsmodeller. De centralt initierade reformerna, däremot, har uppvisat en stor variation. Medan vissa länder, som Frankrike och Sverige, har bedrivit en offensiv befolkningspolitik, har andra valt att helt avstå från intervention i reproduktionssfären. Variationen påminner oss om att den nationella välfärdspolitiken inte bara svarar på demografiska utmaningar, utan också formar framtidens demografi.

Vilken typ av reformer kommer att präglade framtidens välfärds politik? Om det politiska målet i Sverige förblir att vidmakthålla en generell välfärds politik med hög standard, är det mycket som talar för att centralt initierade välfärds politiska åtgärder kommer att spela en allt större roll. Det gäller i synnerhet välfärds politik riktad mot barn och unga. Undersökningar av välfärdsopinionen i Europa tyder på att medborgare i alla åldersgrupper stöder program riktade mot äldre, till exempel pensioner, medan stödet för välfärdsåtgärder till förmån för den yngre befolkningen svagt i den växande äldregruppen. Samtidigt är ofärdproblemen idag enligt många undersökningar störst bland de unga, och sjunkande födelsetal förstärker rådande trender mot en åldrande befolkning i Europa.¹⁰

Sverige hör till de länder som tidigt uppmärksammade att åldrandet kräver reformer av välfärdssystemen. Det nya pensionssystemet, som är utformat för att hantera framtida demografiska förändringar, är det främsta exemplet. Sverige har också bidragit till att lyfta fram de demografiska frågorna i EU-samarbetet. Under Sveriges ordförandeskap, våren 2001, är framtidens demografiska utmaningar ett centralt tema.

STATSVETENSKAPEN OCH DEMOGRAFIN

För statsvetenskapen öppnar den nya demografiska forskningen spännande möjligheter. Demografin kan bidra till att förklara vilka frågor som kommer upp på den politiska dagordningen. Den kastar också nytt ljus över villkoren för politik och institutionsbyggande i olika typer av samhällen.

Att konfrontera politisk utveckling med demografiska data är fruktbart särskilt i historisk och komparativ analys. Det handlar om att ställa nya frågor: Är ett politiskt trendskifte förbundet med förändringar i åldersstrukturen, till exempel en ökning av antalet ungdomar? Kan svaga institutioner och politiska instabilitet ha att göra med att befolkningen är ung, fattig och oerfaren?

I förlängningen innebär det demografiska perspektivet ett nytt sätt att se på politikens plats i långsiktig samhällsomvandling. Om åldersstrukturen har en avgörande betydelse för ett samhälles ekonomiska och sociala struktur, kan det inte förväntas att politiska reformer på kort sikt kan skapa en radikalt förändrad situation. Inte heller är det rimligt att tänka sig att alla länder, oberoende av demografiska förutsättningar, ska kunna skapa optimalt fungerande institutioner och stabila politiska system. Detta gör dock inte politiken mindre betydelsefull. En rådande demografisk situation kan utnyttjas och utvecklas på många olika sätt, och på längre sikt kan valet av politisk handlingslinje få mycket stor betydelse – inte minst via demografiska processer som förändringar i livslängd, fertilitet och migration. **P**

NOTER

1 Bloom och Williamson (1998).

2 Lindh och Malmberg (1999).

3 Hatton och Williamson (1998); Higgins och Williamson (1997); Lindh och Malmberg

(1998); Malmberg och Sommestad (2000).

4 Följande avsnitt bygger på Malmberg och Sommestad (2000).

5 Sommestad (1998).

6 Rothstein (1992), s. 17–20; Skocpol (1992), s. 57–60.

7 Sommestad (1998). Demografins betydelse har också framhävts av t.ex. Pampel och Williamson (1992).

8 Edebalk (2000).

9 För analyser av västvärldens åldrande, se t.ex. Coomans (2000); *Prosperity in an Ageing Society* (1998); *En åldrande befolkning* (2000); samt *40-talisternas uttåg* (2000).

10 Esping-Andersen (1999), s. 147–148; Esping-Andersen (2000); Sommestad (2001).

REFERENSER

BLOOM, DAVID E. och WILLIAMSON, JEFFREY G. (1998), »Demographic Transitions and Economic Miracles in Emerging Asia», *The World Bank Economic Review* 12:3.

40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar (2000). Ds 2000:13. Stockholm: Finansdepartementet.

COOMANS, GÉRY (2000). *Europe's Changing Demography. Constraints and Bottlenecks*, Futures Report Series no.8. Sevilla: Institute for Prospective Technological Studies, European Commission.

EDEBALK, PER-GUNNAR (2000), »Emergence of a Welfare State – Social Insurance in Sweden in the 1910s», *Journal of Social Policy* 29:4.

En åldrande befolkning – konsekvenser för svensk ekonomi (2000). Bilaga 9 till Långtidsutredningen 1999/2000. Stockholm: Finansdepartementet.

ESPING-ANDERSEN, GÖSTA (1999), *Social Foundations of Postindustrial Economies*. New York: Oxford University Press.

ESPING-ANDERSEN, GÖSTA (2000), *A Welfare State for the 21st Century. Ageing societies, knowledge-based economies, and the sustainability of European welfare states*. Rapport till EU:s Ministerråd, presenterad vid seminariet *The Nordic Alternative*, Olof Palmes Internationella Center, mars 2001.

HATTON, TIMOTHY och WILLIAMSON, JEFFREY G. (1998), *The Age of Mass Migration: causes and economic impact*. New York: Oxford University Press

HIGGINS, MATTHEW och WILLIAMSON, JEFFREY G. (1997), »Age Structure Dynamics and Dependence on Foreign Capital», *Population and Development Review* 27:2.

LIND, THOMAS och MALMBERG, BO (1999), »Age Structure and Growth in the OECD, 1950–1990», *Journal of Population Economics* 12:3.

LIND, THOMAS och MALMBERG, BO (1998), »Age Structure and Inflation – a Wicksellian Interpretation of OECDData», *Journal of Economic Behaviour and Organization* 36: 1.

Maintaining Prosperity in an Ageing Society (1998). Paris: OECD.

MALMBERG, BO och SOMMESTAD, LENA (2000), »The Hidden Pulse of History. Age Transition and Economic Change in Sweden, 1820–2000», *Scandinavian Journal of History* 25: 1–2.

PAMPEL, FRED C. och WILLIAMSON, JOHN B., *Age, Class, Politics and the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.

ROTHSTEIN, BO (1992), *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*. Stockholm: Norstedts juridik, Allmänna förlaget.

SKOCPOL, THEDA (1992), *Protecting Soldiers and Mothers. The Political Origins of Social Policy in the United States*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

SOMMESTAD, LENA (1998), »Human reproduction and the rise of welfare states: an economic-demographic approach to welfare state formation in the United States and Sweden», *Scandinavian Economic History Review* 46: 2.

SOMMESTAD, LENA (2001), »Morgondagens utmaning: välfärdsolitik i ett åldrande samhälle», kommande i *Dagens socialförsäkring – ett system för gårdagens samhälle?*, Stockholm: Försäkringskassförbundet.

LITTERATUR Lars Ilshammar:

CASTELLS OCH HANS VÄRLD

*Informationssamhällets mest närgångna granskare**Manuel Castells**Nätverkssamhällets framväxt**Identitetens makt**Millenniets slut**Daidalos 1999–2000*

Han är den nye Marx, säger beundrarna. Kritikerna tycker att han drar för långtgående slutsatser, beskyller honom för att vara determinist och kallar honom pretentiös och auktoritär. Många är nyfikna på den spanskamerikanske sociologen Manuel Castells som på bara några år har erövrat en kultstatus långt utanför den akademiska världen.

Castells är troligen den samhällsforskare som mest närgånget granskat den informationstekniska eran. Han är en av dessa elitforskare med världen som arbetsfält: innehavare av en professur i sociologi och samhällsplanering vid Berkeleyuniversitetet i Kalifornien, men med sin intellektuella bakgrund i en spansk och fransk forskningstradition. Ursprungligen inriktade sig Castells mot urbanforskning och publicerade en rad böcker inom detta forskningsfält, men från mitten av 80-talet kom han mer och mer att intressera sig för de omfattande globala samhällsförändringar som han tyckte sig kunna skönja i informationsteknikens kölvatten. Nyligen har alla tre delarna av hans monumentalverk *Informationsåldern* kommit ut i svensk översättning.

Utgångspunkten i detta verk är att en radikalt ny samhällsordning håller på att efterträda industrisamhället: en ny dominerande social struktur, nätverksamhället, ett nytt produktionssätt, den informationella ekonomin, och en ny kultur, den »verkliga virtualitetens kultur». Castells härleder denna nya samhällsformation ur ett historiskt sam-

manträffande mellan tre separata utvecklingsförlopp: för det första den informationstekniska revolutionen, för det andra allvarliga kriser i världsekonomin (både den kapitalistiska och den realsocialistiska) från 60-talets slut samt för det tredje alternativrörelsernas framträdande.

Castells är emellertid inte den förste som tycker sig leva mitt uppe i en stor samhällsomvandling där tekniken står i centrum. Sådana föreställningar har lanserats av samhällsvetare i drygt 30 år. Redan 1971 förutspådde Daniel Bell ankomsten av det postindustriella samhället, en ny social struktur baserad på telekommunikationer. Det som gör Castells originell och nyskapande är att han baserar sina analyser på ett brett empiriskt underlag och att han lyckas sammanfatta komplexa strukturer och förlopp i en helhetssyn.

Det övergripande begreppet är nätverkssamhället. Men när Castells tilldelar nätet huvudrollen ser han inte den digitala tekniken, vars tydligaste exponent får sägas vara Internet, som det centrala i samhällsförändringen. Internet är bara en del av omvälvningen. Nätverket är i stället bilden av det »nya» samhället, där hierarkiska konstruktioner som nationer, storföretag och masspartier undermineras. Världen är inte längre organiserad i hierarkier, utan av »noder», som den ekonomiska, politiska och kulturella makten strömmar mellan. I Castells analys har nätet efterträtt den industriella organisationens pyramider som samhällsgrundstruktur.

I nätverkssamhället samordnas kapitalet globalt, medan arbetet individualiseras och mister sitt värde som produktionsfaktor. Nätet gör också makten diffus och undflyende och utan tydligt centrum, inte konkret och tydlig som under den industriella eran. Den nya ekonomin är således organiserad kring ansiktslösa globala nätverk av kapital, information och teknisk spetskunskap.

Denna ekonomiska makt baseras idag på vad Castells kallar det informationella produktionssättet. Detta är inte något banalt konsta-

terande som att information och kunskap är viktiga för produktionen. Begreppet syftar istället på en ny produktionsordning där det är informationshantering snarare än kroppsarbete eller maskiner som skapar makt och välstånd. Förutsättningen för denna produktionsordning är i sin tur den nya informationstekniken och dess närmast exponentiella tillväxt under de senaste 30 åren.

Tilläggs ska att Castells inte ser nätverkssamhället och det informationella produktionssättet som renodlade uttryck för kapitalismen som sådan, lika lite som industrisamhället bara kunde tänkas som »kapitalistiskt». Han betraktar till exempel EU som en närmast radikal strävan att skapa ett nätverk för den politiska makten som kan matcha den globaliserade marknaden. Castells kallar också EU för den första nätverksstaten. Nationalstaterna kommer att finnas kvar, men som kraftlösa skuggor och arenor för nygammal nationalism. Globaliseringen leder i första hand till maktens flyttbarhet och ansiktslöshet.

Denna ansiktslöshet kännetecknar också de nya internationella sociala rörelser som nu växer fram. När Castells skriver om identiteternas makt syftar han bland annat på att de grupper som i dag skapar nya politiska och sociala identiteter även de kännetecknas av att vara nätverk, löst sammanhållna och ofta flyktiga, förenade kring en tillfällig analys av sakernas tillstånd. Castells intresserar sig för såväl Mexikos Zapatister som nordamerikanska högermilisgrupper och feminismen. Den politiska kraften finns idag snarare i centrumlösa grupperingar än i konventionella organisationer och partier.

Det är inte helt lätt att förklara vad Castells menar med det han kallar den verkliga virtualitetens kultur. Förenklat kan man säga att begreppet har mycket gemensamt med Marshall McLuhans tes att mediet är budskapet. Verklighet är enligt Castells ett system där själva verkligheten är fångad i en medial låtsasvärld, och där företeelserna inte bara visas på den skärm där våra erfarenheter kommunicer-

ras utan också förvandlas till själva erfarenheten. Så kan en TV-såpa bli verkligare än det »riktiga» livet, inte bara därför att den styr våra vanor, värderingar och samtalsämnen, utan också i den meningen att den påverkar politiska och ekonomiska vägval.

Låtsasvärlden har, skriver Castells, blivit »den nya tron» och återigen är nätet den struktur som bär upp denna nya kultur. Castells menar också att när vår verklighetsbild förändras av nätet påverkas den grundläggande upplevelsen av tid och rum. Där andra talar om tids- och rumskompression använder Castells begreppen »flödesrum» och »tidlös tid» för att fånga känslan av att befinna sig i en slags gränslös informationsrymd där allting tycks kunna hända här och nu, och där platser och avstånd har förlorat sin betydelse.

Man grips lätt av hänförelse inför Castells nya värld. Hans analys har dock flera mörka sidor. Till exempel menar han att nätets snabbhet och lättrorlighet gynnar den hastigt växande internationella organiserade brottsligheten: »det kriminella produktionssättet». Den mest oroande slutsatsen handlar emellertid om tillväxten av den »fjärde världen». Castells noterar att även fattigdomen har blivit oberoende av regioner och nationer, och i dag återfinns överallt. Den fattige, arbetslöse eller »onödigförklarade» har mer gemensamt med andra fattiga/arbetslösa/»onödigförklarade» på andra sidan jorden än med medel- och överklassen i sitt eget land.

Det kan se ut som en paradox att det nya nätverkssamhällets uttrycksformer hos Castells närmast leder tanken till artonhundratalet: gamla samhällsklasser upplöses, en ny produktionsordning träder fram och fattigdomen blir synlig på nytt mitt i välståndet. De allvarliga hot som Castells urskiljer kan i kombination med hans pragmatiska ton få läsaren att tro att han betraktar socialt utanförskap som en ofrånkomlig följd av nätverkslogiken. Vissa kritiker har därför tycks sig se två Castells. Den ene Castells beskrivs som en professionell forskare,

deterministiskt övertygad om samhällsförändringarnas oundviklighet och djupt misstänksam mot alla ideologier. Den andre Castells framställs som engagerad medborgare och aktivist, öppen för att den nya ekonomin kanske inte är hållbar och förespråkare för reformer för att öka genomskinligheten i den globala nätverkskapitalismen.

När Castells konfronterades med frågan om sina dubbla identiteter under Stockholmsbesöket i december 2000 svarade han roat att han är nogga med att skilja på analyser och personliga värderingar, samt att han betraktar det som höjden av arrogans att skriva människor på näsan. I detta svar ligger troligen en förklaring till Castells motvilja mot ideologiska läsningar av sina verk. Han är nogga med att han bara uttalar sig om nuet, inte om framtiden. För framtidsforskningen har han i stort sett bara förakt till övers. Castells protesterar också bestämt mot att bli betraktad som den nye Marx.

I sista delen av *Informationsåldern* noterar Castells att varje gång intellektuella har försökt besvara frågan »vad bör göras» har det slutat i katastrof, och han nöjer sig därför med att lämna åt läsaren att nyttja de teoretiska verktyg han har utvecklat för att förstå världen. Som han själv säger: bara om världen är sammanhängande och begriplig går den att förändra. I denna mening tycks de båda Castells, forskaren och aktivisten, ha ingått en åtminstone tillfällig förening. **P**

Jörgen Ödalen:

ALLT FRID OCH FRÖJD?

Liberalismen och den mångkulturella utmaningen

Brian Barry

*Culture and Equality. An Egalitarian Critique
of Multiculturalism*

Polity Press 2001

Den som väntar på den tredje volymen i Brian Barrys *A Treatise on Social Justice* får vänta ännu en tid. Han har nämligen skjutit upp projektet för att mer eller mindre i affekt författa en närmare 400 sidor lång attack mot mångkulturalismen. I skottgluggen befinner sig välkända tänkare som Will Kymlicka, Iris Marion Young, Bhikhu Parekh, Charles Taylor och Chandran Kukathas, vilka alla försvarat olika varianter av mångkulturalism.

Tvårt emot de flesta mångkulturalister hävdar Brian Barry att den egalitära liberalismen förmår hantera vad vi kan kalla »den mångkulturella utmaningen», alltså att liberala demokratier till följd av immigration i allt högre grad präglas av kulturell och etnisk mångfald. Barry lyfter fram att liberalismen genom att avpolitiserat religionen lyckades lösa den konflikt mellan protestanter och katoliker som följde på reformationen. På samma sätt bör vi, enligt Barry, behandla kulturella olikheter mellan medborgare i dagens samhällen.

Religionen tillhör enligt liberaler den privata sfären och staten bör därför förhålla sig neutral inför medborgarnas trosuppfattningar. Neutraliteten institutionaliseras genom religionsfriheten. På samma sätt som med religionen bör andra kulturella sedvänjor hänvisas till den privata sfären och staten bör förhålla sig neutral inför dem genom att garantera fri- och rättigheter som möjliggör att de utövas. Barry försvarar således en republikansk syn på medborgarskapet, enligt vilken

alla medborgare besitter samma grundläggande rättigheter och möjligheter. Det republikanska medborgarskapet erbjuder individen skydd mot diskriminering och möjligheten att fritt välja väg i livet inom en liberal rättsordningsram.

Barrys ståndpunkt är oförenlig med den mångkulturalism som, likt Iris Marion Youngs, kräver officiellt erkännande av minoritetsgrupper. Det är vanligt bland mångkulturalister att kritisera den »skillnadsblinda» liberalismen för att bortse från att människors kulturella tillhörighet är av största vikt för dem och utgör centrala delar av deras identiteter. Svaret på kritiken är enligt Barry att det just är på grund av den kulturella tillhörighetens vikt som den måste skyddas från offentlig maktutövning genom individuella fri- och rättigheter.

Barry vänder sig också mot det mer allmänt hållna mångkulturalistiska kravet på särskilda gruppbaseade rättigheter för kulturella minoriteter. Den väg för att inlemma minoritetsgrupper i det liberala samhället som många mångkulturalister förordar, och som tillämpats i Storbritannien och USA, innebär särskilda undantag från generella lagar för vissa grupper. Det kan exempelvis handla om sikhers rätt att bära kniv eller judars och muslimers rätt att använda slaktmetoder som strider mot djurskyddslagarna.

Barry kritiserar denna »regel och undantags»-strategi. Om en lag kan rättfärdigas utifrån allmänintresset bör den gälla för alla. Att en lag medför extra kostnader för personer med någon särskild religiös eller kulturellt baserad preferens, till exempel att de måste avstå från att äta kött då den slaktmetod deras religion föreskriver inte är tillåten, är inte i sig ett tillräckligt skäl för ett undantag. Alla lagar innebär kostnader för någon och dessa kostnader följer av individernas preferenser, antingen de är kulturellt baserade eller inte.

Förutom en roande och oftast skarp polemik mot mångkulturalistiska tänkare utvecklar Brian Barry en egen teori om grupprättigheter.

Den bygger inte uppfattningen om minoritetsgrupper som etniskt eller kulturellt definierade, utan på den grundläggande liberala friheten att delta i vilka sammanslutningar man önskar. Teorin tillåter även existensen av icke liberala grupper under förutsättning att det finns realistiska möjligheter för individerna att lämna dessa grupper om de vill.

En svaghet i *Culture and Equality* är annars dess ensidiga inriktning på kritik av mångkulturalismen. Barry tuggar sina teser om mångkulturalismens fördärv och det omöjliga i att förena den med egalitär liberalism, men är allt frid och fröjd med majoritetskulturerna i de liberala demokratierna, frågar man sig?

Barry menar som sagt att det inte är något underligt i att generella lagar medför olika kostnader för människor med olika preferenser. Men om det ständigt är samma minoritetsgrupper som drabbas verkar det märkligt att hävda att det inte finns något rättviseproblem. Barry har tidigare själv påpekat att en allvarlig brist hos majoritetsprincipen är att den kan användas för att ständigt förfördela nationella minoriteter.¹

Visserligen framhåller Barry att liberala demokratier accepterar relativt stora kulturella skillnader bland sina medborgare, och sålunda är toleranterare än andra styrelseskick, men problemet är att detta inte nödvändigtvis betyder att de är tillräckligt toleranta för att faktiskt erbjuda minoriteter jämlika möjligheter.

Barry förordar en integrationsinriktad invandrarpolitik som går ut på att minoriteter inlemmas i samhället genom att de delvis anpassar sig till majoritetskulturen, men också att det mottagande samhället förändrar sina institutioner för att möjliggöra integration. Han säger emellertid inte mycket om vilka förändringar som är aktuella för exempelvis Storbritannien, USA eller Kanada, som är de länder han diskuterar mest.

Vidare försvarar Barry möjligheten till positiv särbehandling, men ägnar betydligt mer utrymme åt att kritisera gruppbaseade former av särbehandling än åt att utveckla sin syn på den individbaseade form

han förespråkar. Ett av de få tillfällen Barry vänder blicken mot majoritetskulturen är när han kritiserar de undantag från djurskyddslagar som medger religiös slakt i Storbritannien, och då även fördömer den djuretiskt tveksamma brittiska rävjakten.

De delar av majoritetskulturerna i liberala demokratier som står i strid med Barrys liberalism kunde skärskådas mer, och särskilt då de delar som hindrar minoriteternas jämlika möjligheter. Som Jon Elster har påpekat kan vi inte anta att vi verkligen närmar oss det goda samhället genom att handla som om vi redan befann oss i det.² Det icke-ideala samhället kan kräva ett helt annat agerande än det ideala. Därför är det av stor vikt att utreda i hur hög grad institutionerna i ett liberalt samhälle är impregnerade av majoritetskulturen och vilka konsekvenser det får för en liberal teori om grupprättigheter. Det är till exempel inte otänkbart att ett officiellt erkännande av en minoritetsgrupp kan vara ett effektivt medel för att undergräva fördomar hos majoritetskulturen.

Denna invändning till trots är det uppenbart att Brian Barry lyckats formulera ett engagerat försvar för den egalitära liberalismen och en mycket skarp kritik av mångkulturalismen som alla dess försvarare framdeles måste förhålla sig till.³ P

NOTER

1 Barry (1994), s. 116.

2 Elster (1994), s. 158f.

3 Jag vill rikta ett stort tack till Bo Bengtsson, Karin Borevi, Barry Holmström, Mats Lundström och Anders Westholm som alla deltog vid den *Culture and Equality*-bokcirkel som sammanträdde i februari 2001 vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala. Vid detta tillfälle dryftades flera av de frågor som diskuteras i denna recension.

REFERENSER

BARRY, BRIAN (1994), »Är det något särskilt med demokrati?», i S O Hansson och J Hermansson (red), *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag.

ELSTER, JON (1994), »Marknaden och torget: tre slags politisk teori», i S O Hansson och J Hermansson (red), *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag.

Elin Naurin:

MISSTRONS ORSAKER

Metodproblem i förtroendeforskningen

Tommy Möller

Politikens meningslöshet

Liber 2000

Medborgarnas misstro mot politiker och det politiska systemet är omdiskuterade problem inom statsvetenskapen. Det finns emellertid outforskad mark och, om man så vill, en hel del möjligheter att bana ny väg, särskilt när det gäller de metodologiska vägvalen. Ur denna synvinkel är Tommy Möllers bok *Politikens meningslöshet* intressant.

Möller väljer att analysera den politiska misstron med hjälp av samtalsintervjuer där de intervjuade själva får beskriva vad deras tilltro till eller misstro mot politiker och det politiska systemet består i. Tanken är att intervjuerna (sammanlagt 197 stycken) skall ge en tydligare bild av den politiska misstrons karaktär än den bild enkätstudier av olika slag kan erbjuda.

Författaren kategoriserar de politiskt misstroende svarspersonerna antingen som skeptiker eller cyniker. De sistnämnda delas i sin tur in i uppifrånföraktare, nedifrånföraktare eller alternativdemokrater. Den skeptiska varianten av misstro är inte så allvarlig, skriver Möller, utan karaktäriseras av ett sunt ifrågasättande av de folkvalda. Cynismen däremot riktar sig mot det politiska systemet som sådant. Här handlar det inte om ett för demokratin gynnsamt ifrågasättande, utan om ett verkligt politikerförakt.

Bokens viktigaste bidrag är insikten att begreppet misstro måste delas upp i dess beståndsdelar. En viktig anledning till att studier som

baseras på surveyundersökningar har svårt att förklara misstrons orsaker är att misstron mot politikerna å ena sidan och mot det politiska systemet å den andra betraktas som ett enda, sammanhängande fenomen. Det är svårt att finna orsakssamband när den beroende variabeln är så omfattningsrik och så otydligt definierad som politiskt förtroende. Möllers idealtypsindelning är klargörande och underlättar förståelsen av politikermisstron. Vidare är hans strävan efter att komplettera den tidigare forskningen med en kvalitativ studie berömvärd. Boken är en källa till inspiration och innehåller många idéer om hur misstroendeforskningen kan drivas vidare.

Men det finns viktiga invändningar att rikta mot *Politikens meningslöshet*. För det första förbiser Möller viktig forskning beträffande vad han kallar leveransproblemet. Med leveransproblemet menas att det finns ett tydligt glapp mellan medborgarnas förväntningar på vad det politiska systemet skall tillhandahålla och vad, enligt medborgarnas uppfattning, systemet faktiskt tillhandahåller. Tillspetsat uttryckt visar Möllers studie att misstron i hög grad härrör från uppfattningen att politiker inte håller vad de lovar (eller åtminstone vad medborgarna uppfattar att de lovar). Frågan är emellertid hur vi skall tolka detta förhållande.

Att människor tycker att politiker bryter sina löften är knappast någon nyhet. Är det något surveyundersökningarna visat så är det just detta. Syftet med att använda samtalsintervjuer borde vara att fördjupa kunskapen om misstron genom att få individerna att själva utveckla varför de anser att politiker inte håller sina löften och vad som egentligen menas med »den löftesbrytande politikern». Med tanke på att en av Möllers huvudpoänger är att människor tycker att politiker lovar runt och håller tunt är det en brist att analysen av intervjupersonernas uttalanden inte nyanseras mer. En närmare analys vore särskilt intressant med tanke på att de studier som systematiskt undersöker i vilken

grad politiker uppfyller sina löften, ger mer stöd åt det motsatta påståendet – att politiker faktiskt håller de flesta av sina vallöften. Dessa studier visar till exempel att väljarna har all anledning att ta partiernas valmanifest på allvar, eftersom partierna själva gör det. Det som lovas i valmanifesten återspeglas i hög grad i den efterföljande mandatperiodens politik.

Denna forskning skulle passa särskilt väl in i diskussionen i Möllers avslutande kapitel. Där nämner Möller ett antal brutna löften från perioden 1976–1991 som illustration till att det finns en »slående parallellitet» mellan förtroendeminskningen under perioden och politikernas bristande handlingsförmåga. Löfterna är emellertid varken systematiskt utvalda eller analyserade. Dessutom finns det, som Möller själv uttrycker det, ingen »möjlighet att utröna om det föreligger kausalitet». De exempel som Möller tar upp kan alltså varken ses som empiriska belegg på att politiker bryter sina löften eller på att det finns ett samband mellan medborgarnas misstro och politikernas faktiska handlande. Jag lämnar därför boken med en känsla av att Möller allt för enkelt valt sida i den inte helt okomplicerade diskussionen om den löftesbrytande politikern, vilket i förlängningen kan innebära att han får del i ett av de problem han själv tar upp, nämligen »spridningsproblemet» (riskerna för en ökad utbredning av cynism och politisk apati).

Min andra invändning gäller författarens bristfälliga metoddiskussioner. Möller tar inte chansen att fullt ut bidra med metodologiskt nytänkande. Istället präglas boken av sammanblandningar av kvalitativa och kvantitativa villkor för generaliseringar och slutsatser. Ett exempel är Möllers benägenhet att i ena stunden understryka att han inte kan dra statistiskt generaliserbara slutsatser utifrån sin studie, och i nästa ögonblick ändå diskutera resultaten i kvantitativa termer. Det upprepas flera gånger att studiens resultat inte går att generalisera till individer utanför den population som undersöks, men samtidigt beto-

nas genomgående hur många personer som hamnar i respektive grupp: skepsisen är »den vanligaste», det finns sammanlagt elva cyniska uppi-frånföraktare, och så vidare.

Det är viktigt att skilja mellan diskussionerna om misstrons karaktär å ena sidan, och om de misstroendes egenskaper å andra sidan. När det gäller det förstnämnda har Möller utomordentliga möjligheter till intressanta generaliserande resonemang, men inte när det gäller det sistnämnda. Diskussionerna om hur många intervjupersoner som hamnar i respektive kategori är inte bara irrelevanta, de är dessutom vilseledande. Läsaren förleds att tro att dessa siffror säger oss något om hur pass vanliga de olika formerna av misstro är. Möller kan inte utifrån sitt material dra slutsatser som att misstron i huvudsak är »en skeptisk misstänksamhet, en ifrågasättande attityd som på det hela taget måste betraktas som demokratiskt positiv» (s. 187). Till det krävs ett helt annat urval och ett annat material.

Kvantitativa studier har klara begränsningar. De kan inte ensamma hjälpa oss att förstå misstrons orsaker och innebörder. Olika former av kvalitativa metoder krävs för att vi skall kunna komma vidare i diskussionen om den politiska misstron. Möller har i detta avseende haft ett mycket gott utgångsläge och han visar att kvalitativa metoder är en framkomlig väg när det gäller att fördjupa vår kunskap. Men tyvärr litar han inte på sin egen insikt och når därför inte så långt som man skulle önskat. P

Patrik Hall:

DEN GODA JORDEN

En matnyttig metodbok

Göran Bergström och Kristina Boréus

Textens mening och makt

Studentlitteratur 2000

Metodböcker är bruksvaror – deras värde bestäms till stor del av deras användning. Studentlitteratur har vad gäller metodböcker valt att arbeta likt såningsmannen i den berömda liknelsen. Det mesta faller på hälleberget, men man hoppas väl att något frö ska falla i den goda jorden, växa och ge hundrafaldig skörd i form av användning och intäkter. Jag har fått i uppdrag att recensera *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* av Göran Bergström och Kristina Boréus, båda verksamma vid Stockholms universitet. Faller den i den goda jorden, växer den och ger skörd?

Bergström och Boréus har skrivit en mycket gedigen och omfattande bok. Den är disponerad enligt principen innehållsrikt inledningskapitel skrivet av båda författarna; exemplifieringar av olika metoder där Boréus skriver om innehållsanalys, argumentationsanalys och lingvistisk analys, medan Bergström skriver om idéanalys och diskursanalys; samt ordentliga övningsexempel.

Inledningskapitlet inleds med ett intressant exempel på en »miniatyranalys», men är i övrigt något utdraget. Överhuvudtaget tycker jag att boken är lite för lång – över 300 sidor – som metodbok (är det inte ett hemskt ord!) betraktad. Ens värsta farhågor beträffande metodböcker verkar också besannas när man läser plattityder som att texter »är resultatet av att en eller flera personer velat förmedla något i skrift» (s. 12).

De flesta förbehåll faller dock när man börjar läsa de illustrativa och intressanta exempel som återfinns i varje kapitel. Man ges en omedelbar problematisering, inte bara av metodens tekniska för- och nackdelar, utan också av sammanhanget mellan frågeställningar och mätmetoder (framför allt validitetsfrågor) och till och med vetenskapsteoretiska frågor. Något klenare är det med relationen till teori – i slutet av varje kapitel finns emellertid en kort diskussion av metodens relevans i studiet av makt. Givetvis skulle det vara problematiskt att i en redan så tjock bok ge sig in i olika teoretiska resonemang. Å andra sidan har de betydelse för, exempelvis, vilken typ av material som skall anses politologiskt relevant. Författarna håller sig företrädesvis till en klassisk, inputorienterad definition av politik. Vissa avvikelser finns dock – den mest uppenbara är avsnittet om hur amerikanska kioskromaner för kvinnor bidrar till en komplicerad normalisering av kvinnors sexualitet.

Kapitlet om innehållsanalys är nyanserat skrivet, och framhåller bland annat den för positivistiska forskare måhända obehagliga sanningen att vetenskapsmän utrustade med det mest avancerade kodningsschemat i världen ändå alltid utgår från en förförståelse av problemet i fråga. Avsnittet om argumentationsanalys kopplar på ett intressant sätt modern argumentationsanalys till klassisk retorik, men uppehåller sig tyvärr alldeles för omständligt (kapitlet är 60 sidor långt) kring »uppstrukturering» och »hållbarhetsprövning» av argumentationer – inriktningar med begränsad relevans för samhällsforskare. Återigen visas dock på ett förtjänstfullt sätt vikten av förförståelse och kontextuell kunskap, även i så kallat strängt logiska argumentationsanalyser.

Den idéanalytiska metoden avverkas i nästa avsnitt som bland annat innehåller en givande diskussion om för- och nackdelar med idealtypsresonemang. Å andra sidan är kapitlets perspektiv lite väl snävt – frågan är om distinktionen mellan idéanalys och diskursanalys, eller her-

meneutiskt inspirerad kontextuell analys à la Skinner (den senare blott flyktigt behandlad i boken) kan upprätthållas. Definitionen av politisk ideologi (s. 153) är också mycket snäv och relaterar bara till politiska partier. Ideologier inom förvaltningen, till exempel skolan, anses inte vara »politiska». Med ett sådant synsätt blir politisk idéanalys lätt en tämligen ointressant företeelse.

Kapitlet om lingvistisk textanalys är utan tvekan bokens pärla. Kapitelförfattaren (Boréus) har här tillägnat sig en tämligen svår materia, och förstått att framställa den på ett lättfattligt sätt. Dessutom har hon valt flera intressanta exempel, som indikerar en bredare syn på politik än vad som anläggs i bokens övriga kapitel. Här som på andra ställen tangeras vetenskapsteoretiska problem på ett nyanserat sätt, även om de kunde lyfts fram mer direkt.

Mot bakgrund av föregående kapitel lingvistiska tema, inleds kapitlet om diskursanalys på ett (omedvetet) mycket illustrativt vis. Det sägs att diskursanalys är »kontroversiell»; att den förknippas med »obegripliga franska filosofer»; och att »dess vetenskapliga värde ifrågasätts». Författaren (Bergström) ursäktar sig med att man ändå måste ta upp diskursanalys, eftersom så många använder sig av den. Med kritisk lingvistik applicerad på denna inledning hittar man inte bara en nationell stereotyp, utan dessutom passiva (och därmed mystifierande) språkformer: Vem anser att diskursanalys är kontroversiell? Vem ifrågasätter den? Här finns en fläkt av maktens anonyma språk.

Sedan blir det dock raskt bättre – en kort och koncis introduktion till Foucaults tänkande följs av olika former av vidareutveckling, en nyansrik diskussion av diskursanalysens användning och inträngande exemplifieringar som tyvärr mest bara fokuserar analys av texter, utan diskursanalysens oundgängliga koppling till praktiker. Därmed visar de inte på ett tydligt sätt vad man vinner på en diskursanalys i relation till en »klassisk» idéanalys eller för den delen språkanalys (det går inte

att kategoriskt skilja på diskursanalysen i detta kapitel och språkanalysen i föregående kapitel). Mycket riktigt blir domen också hårdare mot diskursanalysen än mot de andra inriktningar som presenteras i boken, eftersom inga undersökningar relateras (förutom en mycket kort om Faircloughs kritiska diskursanalys) som genomför den enligt min mening nödvändiga, teoristyrda kopplingen till praktik.

Boken avslutas med ambitiösa övningsuppgifter. Poängen med dessa framgår dock inte helt otvetydigt eftersom författarna själva också besvarat uppgifterna – har de då något värde för auktoritets-trogna studenter?

En av bokens stora förtjänster är att den är konsekvent frågeställningsorienterad. »Metoden... får aldrig bli ett självändamål och ses isolerad från vare sig ens vetenskapliga problem eller ens teoretiska perspektiv» (s. 42). Denna ståndpunkt kanske uppfattas som trivial, men för en forskare som undertecknad, som genomlidit isolerade metodkurser på samtliga nivåer inom universitetssystemet, kan den aldrig upprepas tillräckligt.

En annan förtjänst är att författarna äger vetenskapsteoretisk medvetenhet. Till och med i partier om så prosaiska ting som kodning inom innehållsanalys (s. 52) tangeras vetenskapsteoretiska frågor – och det är ju noga taget i det vardagliga forskararbetet som den vetenskapsteoretiska grundhållningen visar sig. Tyvärr faller mycket av den vetenskapsteoretiska nyanseringen platt till marken på s. 260, där diskursanalys kritiseras för bristande intersubjektivitet. Självfallet bör all vetenskap vara intersubjektiv i betydelsen möjlighet till rekonstruerbarhet, det vill säga att andra forskare ska kunna förstå och rekonstruera hur man har gått till väga. Men författaren (Bergström) verkar inte vara medveten om att han här utgår från en positivistisk norm för intersubjektivitet (att andra forskare ska kunna utföra undersökningen på samma sätt och komma fram till samma resultat). Återigen är vi då

tillbaka i den märkvärdiga inställningen att det finns för evigt giltiga regler för hur vetenskap ska bedrivas. Man känner sig lurad – den självklara referensramen i boken är positivistisk. Varför inte då erkänna detta redan från början?

En annan kritisk punkt som måste framhållas rör författarnas definition av själva analysbegreppet (på s. 24). Författarna verkar mena att textanalysen utförs vid den metodiska läsningen/kodningen, etc, och vad som därefter vidtar är inte analys utan tolkning av resultat. När jag läser detta blir jag själv osäker; det är förstås ingalunda lätt att identifiera exakt var analysen sker i en komplicerad forskningsprocess. Min uppfattning är ändå att huvudparten av analysen utförs i den teoristyrda tolkningen av det man kommit fram till i materialinläsningen, även om en stor del av den 'intuitiva' analysen förstås genomförs redan i detta stadium. Författarnas analysbegrepp verkar här vara starkt metodanknutet, medan mitt är teorianknutet.

Slutligen vill jag framhålla min stora uppskattning av frånvaron av direkta pekpinningar (som jag vet att jag själv hatade som student). Speciellt Boréus har den ytterst sympatiska vanan att öppna för alternativ genom att skriva »man kan» göra si och så på flera ställen i boken. Trots de kritiska punkter som jag framfört här är jag sammanfattningsvis övertygad om att vi kommer att använda boken på utbildningen i statsvetenskap vid Malmö högskola, vilket väl så gott som något visar att den har ett bruksvärde. Den föll i den goda jorden. **P**

Förbundsinformation

Stig Montin:

Rapport från förbundets årsmöte

Det var en stor ära för Örebro universitet att först ut av de »nya» universiteten få arrangera Statsvetenskapliga förbundets årsmöte. Vi startade förberedelsearbetet med ambitionen att bidra med åtminstone något nytt. Mot bakgrund av de senaste årens erfarenheter uppmanade styrelsen oss att göra årsmötet mer attraktivt, så att disputerade forskare i större utsträckning än hittills skulle finna anledning att komma. Vi ville åstadkomma tre nya inslag. För det första borde det svenska ordförändskapet i EU uppmärksammas. För det andra borde utvecklingen inom ämnet statskunskap bli föremål för kritiska reflektioner. För det tredje ville vi tillföra en arbetsgrupp, vilken blev »Nätverkspolitik och demokrati». Ytterligare en nyhet kom så småningom med i planeringen, efter initiativ av Sverker Gustavsson: att låta europaforskarna ha med en arbetsgrupp på årsmötet.

Drygt 100 deltagare bevistade konferensen, vilket är fler än vanligt. Omkring hälften av dessa var disputerade forskare, vilket får betraktas som en framgång.

Arbetsgruppen *Problem- och perspektivutveckling i politisk teori* samlade sammanlagt 19 deltagare och 10 papper diskuterades. Teman som behandlades var opinion och policy inom arbetsmarknadspolitiken, könsmakt och organisationsförändringar, symbolpolitik, rational choice, »game hunting in Sweden» samt implementeringen av jämställdhetspolitiken. Vidare diskuterades frågan om att se policyspridning som »översättning», samt ett papper om »co-management» och föreställningen om staten. Gruppens arbete avslutades med en diskussion om diskursiva gränser för ursprungsbefolkningar samt om diskriminering, språk och ideologi.

I arbetsgruppen *Nätverkspolitik och demokrati* (nio deltagare) bidrog Jörgen Johansson med en redovisning av regionförsöken och PARK-utredningens verksamhet. Andra sakområden som behandlades i de uppsatser och planer som presenterades i gruppen var kulturpoli-

tik, lantmåteriförrättningar, socialt kapital i Polen och Ukraina, inflytandemöjligheter i Öresundsregionen samt allmänt om nätverkspolitik och demokrati. Diskussionen kom till stor del att handla om vad vi menar med »nätverk» och »nätverkspolitik», vad som är nytt och vad som är gammalt.

Arbetsgruppen *Svensk politik och förvaltning* (16 deltagare) handlade mycket om hur man kan studera olika förnyelsereformer i kommunerna (New Public Management). Målstyrning och försök med ökad valfrihet var två exempel på problematiska studieobjekt. Andra teman var decentralisering och hur politiskt deltagande ser ut i olika grupper, till exempel bland pensionärer och i invandrargrupper. Även metodologiska frågor behandlades. De gällde studieobjektets karaktär, forskningsstudiers design samt förtjänster och problem med kvantitativ respektive kvalitativ metod.

I arbetsgruppen för *Komparativ politik* (18 deltagare) behandlades allt från systematiska analyser på systemnivå, via fallstudier till arbeten av mer teoretisk och vetenskapsteoretisk karaktär. Bland de teman som behandlades kan nämnas kvinnorepresentationen i världen, lokal demokratisering, socialdemokratins utveckling, demokratins medborgarligen förankring, klientelism, konkurrensutsättning inom sjukvården och transitions- och konsolideringsbegreppen. I diskussionerna som fördes lyftes i huvudsak metodologiska problemområden fram, såsom operationalisering av oberoende och beroende variabler, urval och resultatolkning.

Ett tjugotal personer hade anmält sig till arbetsgruppen för *Europa-forskning*. Gruppen granskade och diskuterade sju papper, varav vissa var avhandlingspromemorior, andra utkast till bokkapitel. Frågor som behandlades var relationerna mellan globalisering och demokrati samt de nya villkor globaliseringen skapar för demokratin och välfärdsstaten. Vidare diskuterades betydelsen av den konstitutionella utvecklingen för det europeiska partisamarbetet, erfarenheter och tänkbara utvecklingslinjer i samarbetet inom det liberala europeiska partiet ELDR. En tredje typ av frågor rörde erfarenheter och konsekvenser av det svenska medlemskapet i EU. Slutligen avhandlades framgångar och misslyckandena i reformprocessen i östra Europa.

Arbetsgruppen *Internationell politik* samlade elva deltagare från sju olika lärosäten och fem papper presenterades. Intressant att notera var att hela tio disputerade forskare deltog och endast en doktorand.

Temat som behandlades var globalisering, regionalisering, bistånd och förhandlingar, bland annat utifrån feministisk teori. Arbetsgruppen kännetecknades av mycket givande diskussioner, med väl pålästa deltagare. Vidare genomfördes IP-sektionens årsmöte under den första konferensdagen.

Plenardebatten »Vad gör vi med ämnet, kolleger» inleddes av Anna Jónasdóttir samt doktoranderna Helen Røjmalm, Susanne Lundåsen och Cecilia Eriksson. Därefter fördes en allmän diskussion. Syftet var egentligen att diskutera ämnets utveckling i relation till att studieobjektet förändrats, men temat för diskussionen blev relationen mellan statsvetenskaplig forskning och politik. En aspekt på detta rörde forskarnas ansvar som »sanningssökande» och deras ansvar i relationen till den politiska makten. Fyra slutsatser kan möjligen dras av diskussionerna: diskussionsklimatet inom svensk statsvetenskap är mer öppet än någonsin men vår forskningsverksamhet bör göras mer tillgänglig, vi bör akta oss för att politisera och ideologisera forskningen och risken för att forskningen blir styrd utifrån bör uppmärksammas.

Vid den avslutande plenardiskussionen kring Sverige och EU medverkade Lena Hjelm-Wallén, vice statsminister och Lars-Erik Forsberg, som arbetar vid EU-kommissionens generaldirektorat för utvidgning. Sveriges uppgift som ordförandeland, förklarade Hjelm-Wallén, är att få fram beslut i hela unionens intressen. De tre sakområden Sverige vill driva under sitt halvår som ordförandeland är utvidgningen, systerstaterna och miljöfrågorna. Sverige är under ordförandehalvåret värd för ett 60-tal ministerrådsmöten och 250 arbetsgruppers möten ledda av svenska ordföranden – cirka 18 000 personer lär besöka Sverige av dessa anledningar.

Utvidgningen bygger på att ansökarländerna klarar tre mål. De måste vara konstitutionella demokratier, det vill säga rättsstater där demokratiska fri- och rättigheter respekteras. De måste vara fungerande marknadsekonomier. Slutligen ska de nya medlemsländerna kunna tillämpa EUs lagstiftning och regler på nationell nivå.

Lars-Erik Forsberg talade om förhandlingarna om EUs utvidgning: Forsberg underströk bland annat att förhandlingarna enbart berörde lagstiftningen och inte var någon ekonomisk prövning. Han menade också att tidtabellen är väldigt optimistisk. Livliga diskussioner följde efter de två anförandena. **P**

Förbundsinformation

Disputationer år 2000

BECKMAN, LUDVIG, *The Liberal State and the Politics of Virtue*. City University Press: Stockholm. Disputation 18/5 2000, Uppsala universitet.

BENGTSSON, RIKARD, *Trust, Threat, and Stable Peace: Swedish Great Power Perceptions 1905–1939*. Department of Political Science: Lund. Disputation. 18/5 2000, Lunds universitet.

BERGLUND, HENRIK, *Hindu Nationalism and Democracy: A Study of the Political Theory and Practice of the Bharatiya Janata Party*. Stockholm Studies in Politics 73: Stockholm. Disputation 12/12 2000, Stockholms universitet.

BOKENSTRAND, CECILIA, *Den politiska budgeten. Om nya kommunala budgetprinciper och budgeten som process för dialog*. CEFOS: Göteborg. Disputation 27/10 2000, Göteborgs universitet.

BRIKELL, BERNDT H, *Negotiating the international waste trade: a discourse analysis*. Universitetsbiblioteket: Örebro. Disputation 15/12 2000, Örebro universitet.

BRO, ANDERS, *Från hälsovård till miljöskydd: en historisk institutionell analys av kommunal ansvarsutveckling*. Universitetsbiblioteket: Örebro. Disputation 8/12 2000, Örebro universitet.

BRODIN, ANNA, *Getting politics right. Democracy promotion as the new conflict issue in foreign aid policy*. Statsvetenskapliga institutionen: Göteborg. Disputation 1/12 2000, Göteborgs universitet.

CRICENTI, PASQUALE, *Mellan privilegier och fattigdom. Om italiensk demokrati och socialpolitik ur ett välfärdsstatsperspektiv*. Stockholm Studies in Politics 72: Stockholm. Disputation 10/11 2000, Stockholms universitet.

EDIN, MARIA, *Market Forces and Communist Power. Local Political Institutions and Economic Development in China*. Statsvetenskapliga institutionen: Uppsala. Disputation 5/6 2000, Uppsala universitet.

EDLING, MAX, *A revolution in favour of government. The American Constitution and ideas about state formation*. Stockholm Studies in Politics 71: Stockholm. Disputation 13/10 2000, Stockholms universitet.

EKENBERG, STEFAN, *The Power of Recognition: The Limitation of Indigenous Peoples*. Luleå: Luleå University of Technology. Disputation 9/6 2000, Luleå Tekniska universitet.

ERICSON, MAGNUS, *A Realist Stable Peace: Power, Threat and the Development of a Shared Norwegian-Swedish Democratic Security Identity 1905–1940*. Department of Political Science: Lund. Disputation 14/4 2000, Lunds universitet.

HANSEN, PEO, *Europeans only? Essays on identity politics and the European Union*. Statsvetenskapliga institutionen: Umeå. Disputation 8/6 2000, Umeå universitet.

HUGOSON, ROLF, *Vad är kulturpolitik? En fråga om retorik*. Statsvetenskapliga institutionen: Umeå. Disputation 14/4 2000, Umeå universitet.

JUNGAR, ANN-CATHRINE, *Surplus Majority Government. A Comparative Study of Italy and Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis 138: Uppsala. Disputation 8/6 2000, Uppsala universitet.

MARTON, SUSAN, *The Mind of the State. The Politics of University Autonomy in Sweden, 1968–1998*. BAS Publisher: Göteborg. Disputation 18/11 2000, Göteborgs universitet.

MELIN, CARL, *Makten över trafikpolitiken. Korporatism, lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut*. Acta Universitatis Upsaliensis 141: Uppsala. Disputation 13/10 2000, Uppsala universitet.

NORDGREN, MARGRETH, *Läkarprofessionens feminisering – Ett köns- och maktperspektiv*. Stockholm Studies in Politics 69: Stockholm. Disputation 8/9 2000, Stockholms universitet.

OLSSON, STEFAN, *Den svenska högeranspassning till demokratin*. Acta Universitatis Upsaliensis 136: Uppsala. Disputation 28/4 2000, Uppsala universitet.

REITBERGER, MAGNUS, *Consequences of Contingency: the Pragmatism and Politics of Richard Rorty*. Stockholm Studies in Politics 74: Stockholm. Disputation 15/12 2000, Stockholms universitet.

STOLTZ, PAULINE, *About Being (T)here and Making a Difference – Black Women and the Paradox of Visibility*. Department of Political Science: Lund. Disputation 8/6 2000.

STRAND, PER, *Decisions on Democracy. The Politics of Constitution-Making in South Africa*. Statsvetenskapliga institutionen: Uppsala. Disputation 29/5 2000, Uppsala universitet.

SVEDBERG, ERIKA, *The »Other» Recreated: A Relational Approach to East-West Negotiations*. Department of Political Science: Lund. Disputation 11/2 2000, Lunds universitet.

SVENSSON, ANNA-CARIN, *In the Service of the European Union. The Role of the Presidency in Negotiating the Amsterdam Treaty 1995–1997*. Acta Universitatis Upsaliensis 137: Uppsala. Disputation 31/5 2000, Uppsala universitet.

UGGLA, FREDRIK, *Disillusioned in Democracy. Labour and the State in Post-transitional Chile and Uruguay*. Statsvetenskapliga institutionen: Uppsala. Disputation 25/11 2000, Uppsala universitet.

WAGNSSON, CHARLOTTE, *Russian Political Language and Public Opinion on the West, nato and Chechnya. Securitisation Theory Reconsidered*. Stockholm Studies in Politics 70: Stockholm. Disputation 29/9 2000, Stockholms universitet.

WIDLUND, INGRID, *Paths to Power and Patterns of Influence. The Dravidian Parties in South Indian Politics*. Acta Universitatis Upsaliensis 140: Uppsala. Disputation 7/10 2000, Uppsala universitet.

ÅSE, CECILIA, *Makten att se. Om kropp och kvinnlighet i lagens namn*. Liber: Malmö. Disputation 18/5 2000, Stockholms universitet.

SHIRIN AHLBÄCK är filosofie doktor i statsvetenskap och verksam vid Uppsala universitet.

MATS DAHLKVIST är professor i statsvetenskap vid Örebro universitet.

PATRIK HALL är filosofie doktor i statsvetenskap och verksam vid Malmö högskola.

LARS ILSHAMMAR är forskarstuderande i historia vid Örebro universitet.

PER MOLANDER är teknologie doktor, fil kand och forskningsledare vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.

STIG MONTIN är docent i statsvetenskap och verksam vid Örebro universitet.

DANIEL NAURIN är forskarstuderande i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

ELIN NAURIN är forskarstuderande i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

BO ROTHSTEIN är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.

MARITTA SOININEN är docent i statsvetenskap vid Stockholms universitet.

LENA SOMMESTAD är professor i ekonomisk historia och verkställande direktör för Institutet för framtidsstudier, Stockholm.

JÖRGEN ÖDALEN är forskarstuderande i statsvetenskap vid Uppsala universitet.